

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Nikola Tora Dvořáková

**„Elektrické domy“ – architektura a vybavení progresivních činžovních domů
v Praze druhé poloviny 30. let 20. století**

„Electric houses“ – architecture and equipment of progressive tenement
houses in late 1930s in Prague

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Richardu Biegelovi, Ph.D. za aktivní podporu a také prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi, CSc. za užitečné rady. Dále děkuji majitelům a obyvatelům jednotlivých domů, kteří vřele vítali můj zájem a ochotně mi otevírali dveře svých soukromých domovů.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14. srpna 2014

.....

Nikola Tora Dvořáková

Klíčová slova

Architektura 30. let 20. Století

Bytová kultura

Česká meziválečná avantgarda

Elektrické domy

Elektrické podniky

Elektrifikace

Funkcionalismus

Nájemní domy

Praha

Praha - Holešovice

Keywords

Architecture of 1930s

Residential culture

Czech interwar avant-garde

Electric houses

Electric Works

Electrification

International Style

Apartement buildings

Prague

Prague - Holešovice

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá fenoménem „elektrických domů“ v Praze, tedy činžovní zástavbou z druhé poloviny třicátých let 20. století. Základním prvkem je ona všudypřítomná elektrická energie, která od základu mění životní podmínky v nájemním bytě. Architektonická forma těchto domů vychází z funkcionalistických principů, kterými propojují luxusní životní standardy na předměstí s provozně výhodnějšími podmínkami městského bytu. Elektrické domy představují okázalou formu bydlení vedle soudobého trendu minimálních obytných jednotek. Přes nadměrný luxus a domnělé neekonomické vlastnosti elektřiny se domy tohoto typu staly neodmyslitelnou součástí pražských ulic a vystřídaly tak období stavebního rozvoje na poli zahradních měst. Principy a pojmy, se kterými elektrické domy pracují, jsou prezentovány na několika progresivních realizacích.

ABSTRACT

The bachelor thesis is focused on the phenomenon of electric houses in Prague namely rental houses from the second half of 1930s. Their basic element is the omnipresent electric energy which fundamentally changed the living conditions in the apartment houses. Electric houses architecture is based on the international style principles which blend the luxurious living standards located in the suburbs with more economical city apartments. Electric houses represent spectacular form of housing beside the contemporary trend of minimal residential units. These houses became one of the major Prague street components despite the excessive luxury and supposed uneconomical electric energy. They replaced the period of family houses in the suburbs. The thesis deals with the principles and terms connected to these electric houses presented on several different architectural projects.

OBSAH

1. ÚVOD	7
2. VÝVOJ OBYTNÉHO DOMU	11
3. ELEKTRICKÉ PODNIKY HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY (E. P.)	15
Elektrické podniky a jejich vliv na pražskou architekturu	15
Ústřední budova Elektrických podniků v Holešovicích	16
4. ELEKTRICKÉ DOMY	19
Vývoj nájemních domů 20. a 30. let před prvním elektrickým domem	19
Bytová situace a nástup elektrických domů ve 30. letech	20
Technické vybavení domů	25
5. VYBRANÉ REALIZACE	29
Obchodní a obytný dům pana St. J. Macháčka v Jungmannově ulici	29
<i>Půdorys, dispozice a stavební technologie domu</i>	30
<i>Exteriér</i>	32
<i>Interiér, technické a další vybavení domu</i>	33
<i>Architekt František Jech</i>	34
Dům doktora Huga Bondyho v Jičínské ulici	35
<i>Okolnosti stavby a její urbanistický zásah do okolí</i>	36
<i>Půdorys, dispozice a stavební technologie domu</i>	37
<i>Exteriér</i>	38
<i>Interiér, technické a další vybavení domu</i>	39
<i>Architekt Jaroslav Vančura</i>	41
Činžovní domy penzijního fondu zaměstnanců Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze 7 - Belcrediho třída (Milady Horákové), Vinařská (Františka Křížka) a Heřmanova	42
<i>Urbanistický zásah stavby</i>	43
<i>Půdorys, dispozice a stavební technologie obytného bloku</i>	43
<i>Exteriér</i>	46
<i>Interiér, technické a další vybavení domů</i>	47
<i>O autorech</i>	50
6. ELEKTRICKÉ DOMY A ZAHRANIČNÍ ARCHITEKTURA	52
7. ZÁVĚR	54
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	58
Seznam použité literatury	58
Prameny	59
Seznam použitých článků	59
Internetové zdroje	61
9. SEZNAM VYOBRAZENÍ	63
10. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	66

1. ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá fenoménem „elektrických domů“ v Praze, tedy činžovními domy především z druhé poloviny třicátých let 20. století. Cílem práce je uchopit tento pojem a vysvětlit jej na jednotlivých progresivních realizacích. Dále také vymezit časový úsek, v němž se elektrické domy stavěly, zda se jednalo o iniciované kroky, nebo jestli se zde potýkám s přirozeně se vyvíjející větví meziválečné kultury. Stavby elektrických domů během několika let zaplnily pražské ulice nespočtem provedení, přesto jsou v teorii architektury jen minimálně reflektovány. Proto jsem se zaměřila především na práci s dobovými materiály, jako jsou architektonická periodika a archivní prameny, které považuji za zásadní zdroje dobové nálady a teoretických postojů.

Nájemní dům tvoří nejvýznamnější složku městské zástavby a měl by být také vnímán jako základní nositel dobové kultury a politiky, jak je vidět právě na vývoji meziválečného bydlení, které odráží polemiku mezi proletářským a luxusním životem v nájemním domě. Bydlení jako takové patří zároveň k elementárním prvkům života člověka. „*Všecek vývoj usedlého života soustřeďujeme kolem obydlí; na všechny poměry života, vývoj těla, jeho zdraví a čistotu, na mravnost a rodinný život má obydlí důležitý vliv*“.¹ Tak zní jedna z prvních vět hesla *obydlí* z Ottova slovníku naučného a ukazuje, jak velký důraz by měl být tomuto stavebnímu odvětví dáván. Byt respektive celý dům, v němž je umístěn, je zároveň značně formován prostředím, ve kterém se nachází. Životní styl, podmínky a kvality, jež jsou od obytného prostoru požadovány, jsou jiné v centru velkého města a jiné na vsi. Určité trendy tedy můžeme najít pouze v některých lokalitách, zvláště pokud se jejich výskyt omezil jen na velmi krátký časový úsek, jako tomu bylo právě u elektrických domů.

Elektrický dům je typický nejen svým vnitřním technickým zařízením, ale i dispozicí jednotlivých bytů. Ačkoliv se název přiklání spíše k onomu elektrickému vybavení a nezhodnocuje tak svou stavební kvalitu, domy nesou shodné znaky – nejedná se tedy o

---

¹ Obydlí, in: Ottův slovník naučný, Díl osmnáctý, Navary - Oživnutí, Olomouc, 1999, 598

název zahrnující elektrizaci různorodé architektury. Z výše zmíněných důvodů může být pojem pro neznalého člověka poměrně zavádějící. Dobová periodika se o domech tohoto typu pochopitelně nezmiňuje jako o uzavřeném fenoménu, ale spíše jako o vniku moderních technologií do stavebnictví. Když se v časopise Styl z roku 1933-34 poprvé objevil článek o bytech, jejichž vybavení je plně elektrické, vzniklo také nové označení „elektrizované domy“.² V začátcích fenoménu se pak u každé zprávy o novostavbě objevovala informace, že byty jsou plně elektrizované, zatímco v pozdějších letech je tento jev u pokrokových realizací už samozřejmostí a název „plně elektrizovaných bytů“ se neuvádí.³ Za první použití názvu *elektrický dům* by se dala označit zpráva o novostavbě Emanuela Hrušky [1] v časopisu Stavba z roku 1936. Ve zprávě je opět informace o plném elektrizování, tentokrát byl však samotný dům opatřen specifickým názvem Elektrický Obytný a kancelářský dům (nároží Heřmanovy a Janovského – Holešovice).⁴

Doslovné definování pojmu, který je v odborné literatuře sporadicky užíván, je však z mého pohledu velmi ošemetné. Není přesně stanoveno, čím by měl být elektrický dům vybaven a jak by měl z architektonického hlediska vypadat, aby příslušel k dané problematice. Pojem elektrický dům v sobě skrývá více rozměrů, váže se k němu nejen technické vybavení, ale samotný vizuální charakter domů, který je určitým způsobem jedinečný. Pod názvem elektrické domy se nám otvírá městská obytná architektura s funkcionalistickými znaky, výrazným obchodním parterem, arkýři, plochou střechou s ustupujícím patrem a častým obložení fasády keramickými obklady.

Současná česká literatura se o fenoménu elektrických domů téměř nevyjadřuje a zařazuje jej pouze časově, tedy mezi architekturu třicátých let. Někdy se však můžeme setkat s označením „luxusních nájemních domů“, který zahrnuje právě elektrické domy. I v tomto případě je však zaobírání se tématem poměrně mělké uvažíme-li, že nájemní domy tvoří hlavní složku městské zástavby, tudíž i hlavní složku architektury vůbec.

K hlavní literatuře nepochybně patří kniha z roku 1995 *Od moderny k funkcionalismu: proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století* od

---

² Elektrizované domy v Praze, in: V. samostatná příloha Stylu, XXI, in: Styl, ročník XIX, 1934

³ Nájemní dům v Praze XII, in: Architektura 1940, 61; J. HAVLÍČEK: Projekt nájemního domu pana B. J. H., in: Architekt SIA, XXXIX/4, 1940, 63

⁴ Elektrický Obytný a kancelářský dům v Praze- Holešovicích, in: Stavba XIII/8, 1936, 137

Rostislava Šváchy. Jedná se o stěžejní dílo shrnující kulturní situaci a vývoj pražské architektury. Díky poměrně širokému časovému vymezení se však některým tématům nelze věnovat dostatečně a elektrické domy jsou zde zahrnuty pod širší pojem. Dále také autor přisuzuje pojem elektrických domů stavitelským podnětům Elektrických podniků, což je velmi nepřesná informace.

Další zásadní literaturou jsou práce Vladimíra Šlapety, který svými příspěvky o meziválečné architektuře plní *Dějiny českého výtvarného umění*. Jeho zájem je směřován spíše na Moravu, přesto existuje několik obecnějších prací, ze kterých je možné čerpat. Jendou z nich je *Český funkcionalismus* z roku 2004, ve kterém se autor zabývá zvláště vlivem Le Corbusiera na meziválečnou architekturu, kterou vnímá jako třetí českého stavebního umění v mezinárodním kontextu. Druhým textem z roku 1996, kterým přispěl do knihy zabývající se vztahem československé, maďarské a polské meziválečné architektury *East European modernism, architecture in Czechoslovakia, Hungary and Poland between the Wars 1919 – 1939*, je nahlíženo na východní část Evropy. Práce nabízí ucelený pohled na vývoj funkcionalismu v jednotlivých zemích. Jejich propojení zdůrazňuje kvalitu východní, zvláště československé a maďarské avantgardy. Ve většině textů tohoto autora zdůrazňuje označené luxusních nájemních domů, o jejichž kvalitu se dle jeho názoru zasloužil především E. Rosenberg. O hodnotě elektrického vybavení bytů druhé poloviny 30. let se badatel nezmiňuje.

V roce 2011 byla na Ústavu pro dějiny umění FF UK v Praze obhájena bakalářská práce Radoslava Ištoka, která se zabývá dílem Evžena Rosenberga (*Architekt Evžen Rosenberg – práce v Československu*). Architekt patřil ke generaci stavitelů elektrických domů a zároveň se díky svým zahraničním zkušenostem stal nositelem progresivních prvků do toho druhu staveb. Práce je zpracována chronologicky, od narození, přes studia, po plodná léta v Československu, která zahrnují stavby elektrických domů. Autor užívá označení „*luxusní nájemní dům*“ nebo „*luxusní elektrický nájemní dům*“, označení elektrického domu však není dostatečně podloženo literaturou. Několikrát je vysvětlena důležitost nové dispozice i elektrického vybavení; historie a původ těchto motivů však nejsou předmětem práce.

Také Otakar Nový v knize *Česká architektonická avantgarda* z roku 1998 používá střídavě označení „luxusní nájemní dům“ a „elektrický dům“ – pojem není vysvětlen ani nijak rozveden. Kniha se zabývá meziválečnou architekturou poměrně ze široka, některé informace jsou však nedostatečně ověřené.

Reflexe pokrokového technického vybavení domácnosti, které vymezuje celý probíraný fenomén, se objevila v roce 2004, kdy přispěl Hubert Guzik do časopisu *Umění* článkem „*Líná Zuzanka*“ s podtitulem *Avantgarda, ženy a taylorismus v československé domácnosti*. Autor se zde zabývá racionalizací bytu ve 20. a zvláště ve 30. letech minulého století, která zasáhla prostory spojované s činností ženy/hospodyně. To se týká především kuchyně, která během třetího desetiletí zaznamenala mnoho podob a změn ve standardizovaném nábytku. Odtud také pochází název „*Líná Zuzanka*“. Jednalo se o pojízdný servírovací stůl *Lazy Susan* od amerických designérů, který se na území USA po roce 1938 dočkal výrazné oblibě.⁵

Dále existuje větší množství katalogů, obrazových publikací nebo průvodců, zabývajících se funkcionalismem v Čechách nebo přímo na území Prahy. Vesměs se jedná o populárně vědeckou literaturu, která může mnohdy nabídnout množství zajímavých, ale bohužel neověřitelných informací.

Elektrické domy i obecně nazývané luxusní nájemní domy jsou značně neprobádaným tématem, které má však zcela zásadní postavení na poli pražské meziválečné architektury. Zajisté by si pojem zasloužil hlubší zájem nejen laických čtenářů (ve formě pražských průvodců), ale i odborné veřejnosti.

---

⁵ GUZIK Hubert: „*Líná Zuzanka*“ - avantgarda, ženy a taylorismus v československé domácnosti, in: *Umění*, LII/3, 2004, 250

2. VÝVOJ NÁJEMNÍHO BYTU

Nájemní dům hraje zásadní úlohu nejen v době meziválečné, ale především v 19. století, kdy se do měst stěhovalo velké procento vesnických obyvatel. Rozvoj průmyslu podpořil velkou migraci obyvatel, kteří však mnohdy neměli na koupi vlastního obydlí, museli tudíž bydlet v podnájmu a platit každý měsíc určitou rentu. Tím vznikl nový druh obchodu – obchod s bydlením, u kterého bylo pro vyšší výnos na místě, aby nájemní dům pojal co největší množství nájemníků na co nejmenším zastavěném prostoru a zároveň byl umístěn v blízkosti centra a dopravní dostupnosti. Takový dům pak může obsahovat nejen obytné jednotky, ale i obchodní plochy, jejichž nájem je značně vyšší, než je tomu u oněch bytů. Klasický nájemní dům tedy často kombinuje tyto dva druhy pronajímaných prostor, zvláště pokud se nachází v lukrativní části města.⁶ Cena bytu se dále odvíjela od blízkosti dopravní a centra.

Během předminulého století vzniká klasický pavlačový dům s dvoutraktovou dispozicí, ve kterém je přístup světla přímý ve všech prostorách bytu a je tu možnost příčného větrání – to se později ukázalo jako významný prvek pro teoretiky bytové kultury meziválečného období. Byty zpravidla obsahují 1 - 2 obytné místnosti a jeden předpokoj. Jednotlivé místnosti nejsou předem určené, neboť zde není zaveden odpad nebo tekoucí voda, jež by konkrétněji vymezovala polohu například kuchyňské linky. Minimální pozornost architektů je tak díky absenci vody v bytech věnována hygieně, jak ji známe z bytových standardů 20. století. Koupelna se zde jako samostatná místnost ještě neobjevuje a toalety jsou společné pro celé patro. Tento trend pak velmi pomalu mizí na sklonku století, kdy se od roku 1889 začaly u větších bytů objevovat samostatné „klosety a lázně“. Vzorem byla projektantům zahraniční bytová kultura, ve které byl tento jev již zvykem.⁷ K úplnému vymizení bytů bez sociálního zařízení v novostavbě došlo až v době meziválečné. Jarmila Lisková ve své studii o nájemních domech z roku 1935, která byla také částečně vytištěna v časopise Architekt SIA, uvádí, že „všechny byty i ty nejmenší“ postavené v roce 1933 „mají vlastní lázeň a closet“, z čehož je možné usuzovat, že

---

⁶ LISKOVÁ J.: Nájemný dům v současné výstavbě Velké Prahy, Praha 1935, 3

⁷ GILLAR Jan: Obytný nájemný dům, in: Stavitel, XVI, 1937, Praha 1937, 5

v předcházejících letech toto, zvláště u malých bytů a garsoniér, nebylo úplným pravidlem.⁸

Vzhledem k předchozímu vývoji nebyla nejpodstatnější otázkou meziválečné architektury ani tak estetická a umělecká rovina městských staveb, jako hledání ideální dispozice bytu v nájemním domě. Zmíněná otázka hygieny světla a vzduchu byla v první třetině dvacátého století velmi často probíraným tématem. Zejména v době po roce 1918, kdy se zhušťuje počet obyvatel ve městě, a více pak ve třicátých letech, kdy se stala oblíbenou hloubková parcela, se časopisy plnily drobnou polemikou nad vývojem a správností nájemního bytu.⁹ Doba po první světové válce přinesla navýšení bytové nouze nedořešené v předchozích letech, což vyvolalo dvě vlny ve stavebnictví. Jednak šlo o hledání co nejmenšího, ale kvalitního půdorysu,¹⁰ za druhé bylo v zájmu vlastníků nemovitostí, aby byl co nejmenší prostor zastavěn co největším množstvím bytů. Údajně se tak často stavělo bez asistence kvalitního architekta a byty získávaly množství „již přežitých neduhů“. V Čechách, potažmo v Praze však nebyla situace nejhorší. Zamezit nouzi o střechu nad hlavou malými městskými byty, ačkoli velmi nekvalitními jak hygienou prostoru, tak řemeslným zpracováním, nebylo tak krátkodobé řešení, jako tomu bylo například v Německu. Zde se stavěla sídliště na periferiích pro nezaměstnané a chudé obyvatele.¹¹ Kolem roku 1930 architekti upozornili na případné sociální nebezpečí tohoto zahraničního modelu a přišel na řadu proletářský byt v centru města. Byla to vlna nejen architektonického, ale i sociologického bádání. Počátek let třicátých přinesl v tomto oboru různé veletrhy a výstavy malého či proletářského bydlení. Na světové úrovni pak působil kongres pro nové bydlení CIPRAC.¹²

S blížící se polovinou 30. let 20. století se ve veřejné diskusi začíná objevovat polemika, jak takový ideální byt vypadá.¹³ V době, ve které se pohybujeme, tedy po roce 1935, byly znovuobjeveny dva nové dispoziční typy: pavlačový dvojtrakt a trojtrakt typický

---

⁸ LISKOVÁ, 1935 (pozn. 6), 5

⁹ Mezi nejznámější texty o vývoji bytu patří *Sto let obytného domu nájemného v Praze* od architekta Pavla Janáka z roku 1933, další významnou teorii (v době svého vzniku) napsala v roce 1935 Jarmila Lisková: *Nájemný dům v současné výstavbě Velké Prahy*.

¹⁰ Tímto se zabýval především Karel TEIGE – *Nejmenší byt*, Praha, 1932/ nebo Oldřich STARÝ A Ladislav SUTNAR – *Nejmenší dům*, Praha, 1931

¹¹ GILLAR, 1937 (pozn. 7), 4-5

¹² Jako zástupci české architektury zde byli Benš, Fiala, Gillar, Havlíček, Honzík, Kuttrich, Müllerová, Špalek, Teige, Walnfels. In: GILLAR, 1937 (pozn. 7), 5

¹³ Viz pozn. 9

právě pro honosnou elektrickou zástavbu.¹⁴ Běžný nájemní byt se však z 85 % točil kolem moderního a prostorově ekonomického trojtraktu.¹⁵ Nejedná se o zcela nový typ, nýbrž o rozložení, které vzniklo již v roce 1896.¹⁶ Důležité je uvědomit si, že veškerá snaha soudobých teoretiků a teoretizujících architektů nalézt dispozici, která by podporovala světelnou hygienu a přímé proudění vzduchu, byla popírána právě tímto nejmodernějším typem bytů. V hloubkovém vícetraktovém domě je většina provozních místností umístěna v centru dispozice, tudíž zcela odříznuta od oken. Důvodem takového odvrácení od vzdušného pavlačového uspořádání byla potřeba většího využití parcely a „*záměrné očištění a zpřehledňování půdorysné sítě*“.¹⁷ Původní dispoziční schéma, nutnost přímého osvětlení a větrání díky dvěma traktům bylo stanoveno a podrobně určeno některými detaily v zákonu o stavebním ruchu, kterým podléhala výstavba do roku 1930.¹⁸ Změna nastala „*ihned, jak ustály státní podpory a zmenšovala se činnost družstev*“, dále došlo k „*povolování přílišných hloubek zastavění (běžně až 18 m), které nutí k mnohotraktovému zastavění*“.¹⁹ Zároveň se do vývoje zapojila i postupující technologie, která umožnila zastropení většího prostoru, díky čemuž vznikla možnost hlubšího pokoje. Osvětlovací handicap bylo možno snížit pouze pomocí výrazně širokých horizontálních oken, které se díky stavební technologii nenacházely v nosném zdivu.²⁰ Celkem přehledný je tento jev i na realizaci penzionu v Londýnské ulici od architekta Václava Kopeckého. Zde se jedná o běžnou symetrickou hloubkovou parcelu. Šíře průčelí (16, 15 m) je menší ze dvou rozměrů, které půdorys definují, což nás upozorňuje na neobvyklou hloubku, ale také velmi malou šířku jednotlivých bytů.²¹ Běžné patro obsahuje 4 byty. Dvě sousedící garsoniéry, umístěné uprostřed uličního průčelí, jsou obklopeny dvěma třípokojovými byty (resp. dvoupokojovými se vstupní halou), jež mají místnosti řazené v řadě za sebou. Představme si to jako řetězec dlouhých úzkých „buněk“, které jsou osvětleny pouze pásovými okny z přední a zadní strany. Tato situace je únosná jen díky železobetonovému skeletu a naprostému minimalizování dělících příček. Místo nich jsou zde umístěny

---

¹⁴ NOVÝ Otakar: Česká architektonická avantgarda, Praha, 1998, 299

¹⁵ LISKOVÁ, 1935 (pozn. 6), 16

¹⁶ Podle publikace prof. P. Janáka „*Sto let nájemního domu*“, in: LISKOVÁ (pozn. 6), 12

¹⁷ Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu, Praha, 1995, 348

¹⁸ Oldřich STARÝ: Poznámky k dispozicím nájemních domů s velkou hloubkou zastavění, in: Architektura, II. ročník, 1940, 60; LISKOVÁ, 1935 (pozn. 6), 16

¹⁹ STARÝ, 1940 (pozn. 18), 61

²⁰ GILLAR, 1937 (pozn. 7), 7

²¹ KOPECKÝ Václav: Nájemný dům v Praze XII. in: Architektura, II. ročník, 1940, 61

prosklené skládací dveře, jež osvětlují onen střední trakt.²² Koupelny, toalety a malé kuchyně garsoniér jsou soustředěny v samotném centru půdorysu okolo malých světlíků.

Jarmila Lisková ve výše zmíněné studii vychází z několika standardů, kterým je třeba se při navrhování nájemních domů přizpůsobit. Jedná se o fakt, že nájemní byt není stavěn na míru konkrétní osobě, nýbrž celé řadě střídajících se nájemníků, tudíž není možné pouštět se do výrazných experimentů, které jsou dovoleny na rodinných domech. Byt musí být univerzální, ale ne nefunkční, jak autorka textu shledává v soudobých nájemních domech.²³ Nejedná se sice o teorii zakořeněnou v zákonech, jež by určovaly podobu nájemních domů, i tak jsou zde vidět výrazné rozdíly mezi teorií a soudobými progresivními realizacemi. Při projektování nájemních domů druhé poloviny 30. let nejsou podobné principy dodržovány. Můžeme se mnohokrát setkat s tím, že některé byty (zejména ty v nejvyšších patrech) mají jednotlivé pokoje popsané konkrétními jmény obyvatel, jako je tomu například v domě od Josefa Havlíčka v Letohradské ulici (Holešovice). Zde najdeme popisky typu: pokoj pana B. J. H., pokoj paní, pokoj dcery a pokoj syna.²⁴ V takovém případě se většinou jedná o byt majitele domu, který má také výrazně velkorysejší rozlohu, dispozici s možností vstupu na terasu a v případě elektrizovaného domu i vybavení.

---

²² KOPECKÝ, 1940 (pozn. 21), 61

²³ LISKOVÁ Jarmila: Nájemný dům v současné výstavbě Velké Prahy, zkrácená verze, in: Architekt SIA, XXXIV/5, 1935, 58

²⁴ KOPECKÝ, 1940 (pozn. 21), 62

3. ELEKTRICKÉ PODNIKY HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY (E. P.)

Elektrické podniky a jejich vliv na pražskou architekturu

Elektrické podniky v Praze byly založeny v roce 1898 a již od svého počátku se výrazně zapisovaly do vývoje města, a to nejen pražského.²⁵ S příchodem dekorativního světla a světelné reklamy do ulic začaly Podniky působit nejen jako dodavatelé proudu, ale také jako propagátoři estetické hodnoty světla v architektuře. Důkazem tohoto byl výstavní pavilon E. P. v Mladé Boleslavi z let 1926 - 1927 od Jiřího Krohy.²⁶ Největší úlohu však měly Podniky v místě svého působení, tedy v Praze, kde ze stavebního hlediska působily již od počátku dvacátých a především pak ve třicátých letech. Po spojení periferií a centra ve Velkou Prahu se odběr proudu několikanásobně zvýšil, a to nejen díky novým domácnostem, ale i kvůli rozšíření městských služeb do okolí. Například elektrické tramvajové linky nahradily v centru ty koňské již v roce 1891 a následně byly rozšiřovány právě díky ustanovení Velké Prahy.²⁷ V roce 1930 vypsaly Elektrické podniky společně se Státní regulační komisí mezinárodní soutěž na dopravní řešení Velké Prahy.

S novým, širším polem působnosti si nemohla již původní elektrárna v Holešovicích sama vystačit, neboť měla zastávat funkci nejen dodavatele elektřiny do domácností, páry, pouličního osvětlení, zmíněných tramvají, ale i lanové dráhy na Petřín a nově zaváděných trolejbusů. Následuje tedy několikero stavebních linií v režii elektrárny, které zasáhly do ulic velkoměsta. První z nich jsou transformační stanice a další menší stavby. Mezi léty 1920 a 1940 bylo postaveno přes 30 měnicích a transformačních stanic, 92 věží pro nesení vedení a 67 menších soukromých stanic.²⁸ To je poměrně velké číslo, uvážíme-li, že se Podniky nebály zaměstnat kvalitní soudobé architekty, jako byl například František Kysela, František A. Libra nebo Josef Kříž. Speciální projekční kancelář E. P. produkovala i typizační projekty pro tyto stanice. Do ulic se tak nenápadně dostávala pokroková díla, jež nepochybně rozšiřovala úhel pohledu běžného pozorovatele. Druhým architektonickým

²⁵ Kolektiv autorů: Ústřední budova Elektrických podniků hlavního města Prahy, Praha, 1935, 11

²⁶ Klára ŽALUDOVÁ: Architektura v záři světla, in: Vladimír ŠÍŘ, Jan MATOUŠEK, Markéta VINGLEROVÁ: Město = Médium, Praha 2012, 23

²⁷ Otakar NOVÝ: Architekti v Praze, Praha, 1971, nepag.

²⁸ Ctibor MALÝ: Přínos Elektrických podniků hlavního města Prahy pro město po stránce výstavby, in: Architektura, II. ročník, 1940, Praha, 89

vlákнем jsou administrativní a obchodní budovy. Nejdůležitější je pak samotná ústřední budova Elektrických podniků z roku 1933. Posledním, a pro probírané téma také nejdůležitějším, jsou obytné domy zaměstnanců Podniků. První takový byl postaven v Sokolovské ulici, a podílel se na něm Vilém Kvasnička. Následoval pak dům v ulici U Uranie a dva v Zelené ulici. Jejich úpravy má na svědomí Josef Chochol.²⁹

Ústřední budova Elektrických podniků v Holešovicích

Podniky, jež v Praze působily již od konce 19. století, neměly dlouho svou vlastní administrativní budovu. Přes třicet let bylo vedení rozloženo v mnoha městských budovách, které díky svému technickému stavu nemohly reprezentovat E. P. v dostatečné míře.³⁰ Vedení Podniků se tedy rozhodlo pro nový velkolepý palác. Architekti Josef Kříž a Adolf Benš tak přinesli do města ryzí funkcionalismus, který tou dobou dominoval spíše na předměstí, a v Holešovicích se tak octly hned dvě velkolepé moderní stavby – budova E. P. a nedaleký Veletržní palác. Pro běžného měšťana musel být tento počín naprostým zjevením. Působivý je nejen vzhled, ale i samotný zásah do urbanismu města, který ignoroval stanovené uliční čáry a tradiční blokové uspořádání s vnitřním dvorem. To, že takový projekt vyhrál, je jen důkazem otevřenosti vedení E. P., ale i Státní regulační komise, která v tomto případě povolila stavbě výjimku. Opuštění od blokové zástavby mimo jiné prosadili zastánci Le Corbusierových principů a přisoudili tak podobným stavbám progresivní zahraniční formu.³¹

Budova při svém otevření kombinovala mnoho funkcí, byla schopna pojmout 1 100 úředníků E. P. a navíc pracovníky magistrátu Prahy 7. Kromě administrativní části a řídících center pro pražskou dopravu a rozvod elektřiny skýtala budova i bohaté zázemí pro zaměstnance v podobě jídelny, rekreační místnosti nebo knihovny s čítárnou či závodní zdravotní pojišťovny, která zde mimo jiné provozovala drobné ambulance. V nižších patrech přístupných z ulice, se nacházely obchody k pronájmu, muzeum dopravy a prostory určené k propagaci elektrických spotřebičů, kde se zároveň konaly kurzy, jež

---

²⁹ MALÝ, 1940 (pozn. 28), 89

³⁰ Kolektiv autorů, 1940 (pozn. 25), 11

³¹ Vladimír ŠLAPETA: Le Corbusier a česká moderní architektura, in: Vladimír ŠLAPETA: Český funkcionalismus, Brno 2004, 93

měly veřejnosti (především ženám) přiblížit zcela nově používanou elektřinu v domácnosti. Suterén ukrýval další výhody pro zaměstnance, neboť si sem mohli zajít například do lázní několika druhů. Všechny provozy byly pochopitelně plně elektrizované na té nejvyšší úrovni. Kromě nadprůměrného systému elektroinstalace zde byl instalován jakýsi americký prototyp klimatizace, tedy vzduchového topení a větrání, které počítá s tím, že budou okna stále zavřená. Vzduch proudí od stropu k podlaze, kde jsou umístěny otvory, které vedou „použitý“ vzduch do velkých hal a chodeb. Odtud pak putuje do strojovny přes olejový filtr, doplněn o čerstvý vzduch a ohřátý na požadovanou teplotu jde opět do provozu. Systém je rozdělen do několika okruhů, jež se přizpůsobují podmínkám světových stran (jižní místnosti byly zásobovány chladnějším vzduchem než severní) a provozním účelům místností. Díky tomu se vzduch z kuchyně či toalet nedostane zpět do okruhu, nýbrž rovnou ven. Teplota byla řízena termostaty v jednotlivých místnostech. Během letních měsíců byl systém schopný snížit teplotu o 7 °C pomocí filtračních vodních sprch.³²

Z hlediska architektonického přispěl palác Elektrických podniků značným dílem k charakteristickému vzhledu elektrických domů. Budova se společně se Všeobecným penzijním ústavem na Žižkově staly (z pohledu vývoje elektrických domů) ikonami pražské architektury třicátých let. Jednotlivé prvky obou staveb jsou často citovány v soudobé městské architektuře, zvláště pak u nájemních domů. Samotné umístění budovy do Holešovic mělo s velkou pravděpodobností vliv na následnou výstavbu. V okolí elektrárny byla záhy vystavěna celá čtvrť plná více či méně luxusních elektrických domů, které však vždy sdílejí podobnou vizualitu.

Administrativní budova se vyznačuje „pyramidálním“ uspořádáním, tedy rozložením prostor od nejširšího parteru, po plošně nejmenší šesté patro středové části. Dobová publikace o novostavbě uvádí, že se jedná o první podobné použití na administrativní budově. Postupné ustupování, běžné v horních patrech, je výhodné zvláště v rušném městském prostoru: za prvé se pomyslně rozšíří ulice, tudíž do místností vstupuje více denního světla, za druhé jsou obyvatelé/provozovatelé ustupujícího patra zproštěni značného procenta pouličního hluku a za třetí jsou tyto patra schovány před

---

³² Kolektiv autorů, 1935 (pozn. 25), 11 - 12

okem chodce, je tedy možné postavit budovu vyšší, než dovoluje místní regulace a rozšířit tak využitelnou plochu.³³

Důležitým prvkem architektury této budovy jsou její všudypřítomná okna. Stejně jako u elektrických domů, tvoří okna jednu z hlavních dominant stavby. Velká horizontální okna na sebe navazují s co nejmenšími rozestupy, aby působila téměř jako okna pásová. Velká okna znamenají hodně přirozeného světla, což bylo ve své době velmi populární téma - „*Denní světlo jako konstruktivní činitel architektonického prostoru*“, tak zněl například titulek článku Karla Hannauera v časopise Architekt SIA z roku 1941.³⁴ Parter je z velké části pojat jako celoprosklená stěna neboli výloha, což je též jeden z typických prvků obchodně využívaného přízemí u funkcionalistických městských nájemních domů.

Raně funkcionalistická fasáda běžně odmítala uměleckou výzdobu, 30. léta však přinášejí příklon k nenápadné vizuální hře. Právě u budovy E. P. a následných realizacích nájemních domů tento úkol přebírá keramický obklad fasády, který vnáší do architektury strukturu, rastr spár i možnost vícebarevných kombinací. Nejedná se však o zcela nový prvek, nýbrž o technologii, která se na našem území objevuje již v secesi.³⁵ O rehabilitaci a zpopularizování se však zasadily ony zmiňované „ikony“. Datem dokončení obou budov (1933), se také označuje onen rozmach keramických obkladů.³⁶ To ovlivnilo nejen vizualitu samotné architektury, ale i dobovou ekonomiku. Velký nárůst poptávky zaměstnal mnoho lidí, ať už výrobou, složitou montáží nebo managementem – „*Pro dobré dokreslení tohoto stavu je nutno podotknout, že své oblíbenosti dosáhly i dobrou obchodní propagací a spoluprací s architekty - projektanty i s architekty - zaměstnanci výroben.*“³⁷ Ačkoliv keramické obklady nejsou nedílnou součástí elektrických domů, je jejich použití velmi časté a jejich kořeny nalezneme právě zde ve zpracování budovy E. P., na samém počátku vývoje elektrických domů.

---

³³ Kolektiv autorů, 1935 (pozn. 25), 12

³⁴ Karel HANNAUER: *Denní světlo jako konstruktivní činitel architektonického prostoru*, in: Architekt SIA, 1941, 184 - 189

³⁵ Jiří VANČURA: *Některé zkušenosti s obklady, zejména keramickými*, in: Architekt SIA, 1944, 125

³⁶ „*také hned v roce 1933 jsou obkládanými fasádami opatřeny dvě z největších novodobých pražských budov (...) Od té doby se datuje vítězný postup obkládaných fasád, které prodělávají zajímavý vývoj po všech vnějších stránkách (velikost, barva, tvar, připevnění, spáry a j.)*“, in: Ibidem, 125-126

³⁷ Ibidem, 126

4. ELEKTRICKÉ DOMY

Vývoj nájemních domů 20. a 30. let před první elektrickým domem

Významná éra meziválečné architektury s sebou přinesla i nové nazírání na historická města. Od konce první světové války bylo celkem běžné měnit charakter města téměř bez ohledu na umělecko-historickou hodnotu místa. Na území Prahy tehdy působila Státní regulační komise, která byla založena roku 1921 a svou činnost ukončila o 17 let později. Vliv komise byl značný, stanovila Regulační plán hlavního města Prahy a měla pravomoc schvalovat výjimky, jež se od plánu odkláněly, jako je například budova Elektrických podniků a další.³⁸

Během dvacátých let se architektonická tvorba ustálila a utvořila určitou formu, která upřednostňuje nejen konstrukci a vizuální charakter stavby, ale i funkci, hygienu a ekonomiku prostoru.³⁹ Částečná stabilizace nové funkcionalistické architektury tak vytváří podhoubí nadcházejícího vývoje.⁴⁰ Zároveň se toto desetiletí vyznačuje poválečným hladem po městských činžovních domech (tzv. bytová nouze). Po ustanovení Velké Prahy se řešením zdálo být obrácení pozornosti k rodinným domům. Ty byly ze strany města finančně podporovány a na krátký čas se udržoval dojem, že se tímto vyplní díra na trhu. Výstavba zahradních měst však situaci příliš neřešila, navíc zatěžovala městskou správu o vzdálené kolonie. Bylo tedy zapotřebí propojit prostorovou nenáročnost činžovních domů s přívětivostí rodinného domu tak, aby se život ve městě stal zdravotně, ale i finančně únosný. Jasnou návaznost pak přináší vývoj následujícího desetiletí.

Léta třicátá jsou obdobím hospodářské a politické krize, která zasahuje i do dění na poli architektonickém. Reakce počátku desetiletí přináší sociálně směřované smýšlení ve formě hledání nových bytových forem a nových sdružení.

Podle Rostislava Šváchy přináší přelom dvacátých a třicátých let také příklon k takzvanému vědeckému funkcionalismu, který zasahoval do tvorby a teorie autorů, kteří příslušeli různým skupinám a zastávali rozdílné názory, zejména pak příslušníkům tzv.

---

³⁸ NOVÝ, 1998 (pozn. 14), 361

³⁹ Marie BENEŠOVÁ: Česká architektura v proměnách dvou století, 1780-1980, Praha, 1984, 335-336

⁴⁰ Ibidem

Levé fronty. Ta se pokusila architekturu oprostit od uměleckého rázu a vtisknout jí především sociální a skutečně funkční charakter. To vyvolalo okamžitou reakci v podobě nastavování „emocionálních účinků“ na některé principy vědecké linie funkcionalismu propagované především Karlem Honzíkem.⁴¹

Bytová situace a nástup elektrizovaných domů ve 30. letech

Po světové ekonomické krizi v roce 1929, která prohloubila poválečný nedostatek bytových jednotek, byla vypsána první soutěž na takzvané malobyty, které by byly schopné pojmout velké množství lidí v důstojných hygienických podmínkách. Byt obsahoval kuchyň, koupelnu, toaletu a malou obytnou místnost, která měla sloužit k samotnému přespávání, díky čemuž získala označení „*spací kout*“.⁴² Rok 1929 také přináší založení pražského sdružení *Levá fronta* (ASLEF - Architektonické sdružení Levé fronty), jejímž iniciátorem byl Karel Teige.⁴³ Tímto se otevírala možnost mladým levicově smýšlejícím architektům prosadit své názory v podobě kolektivního bydlení, neboť malé obytné prostory pro jednotlivce podporovaly myšlenku společných místností využívaných místními obyvateli. Kolektivní domy se však na českém území před druhou světovou válkou v plném slova smyslu neprosadily.⁴⁴ Následovala tedy vlna soutěží na činžovní domy běžného malobytového typu (v roce 1930 a 1931), na jejichž popud mimo jiné vznikla mezi léty 1932 - 1938 sídliště v ulici Za Zelenou liškou, a v období 1936 – 1939 při ulici U staré plynárny.⁴⁵ Mezi další lokality, kam byly umísťovány malobyty, patřily například Holešovice a v neposlední řadě také osada na Břevnově, která vznikla na popud soutěže v roce 1936 (ul. Nad Kajetánkou a Pod Marjánkou 1937 - 1947).⁴⁶ Některé nerealizované návrhy nesou výrazné progresivní znaky, jako jsou ony prvky kolektivního bydlení nebo určité změny ve vnitřní dispozici. Například v soutěži z roku 1930 se objevily

---

⁴¹ ŠVÁCHA, 1995 (pozn. 17), 368; 409

⁴² Ibidem, 339; 414

⁴³ Ibidem, 342

⁴⁴ NOVÝ, 1998 (pozn. 14), 296; Nejznámější pokus o první kolektivní dům byl demonstrován na tzv. *L-projektu* pro Ústřední sociální pojišťovnu architektů sdružení *Levé fronty* (Gillar, Bücking, Špalek, Müllerová), in: ŠVÁCHA, 1995 (pozn. 17), 342

⁴⁵ ŠVÁCHA, 1995 (pozn. 17), 339

⁴⁶ NOVÝ, 1998 (pozn. 14), 339

dva návrhy využívající Loosovy principy v mezonetovém uspořádání bytu (architekti K. Ossendorf, A. Tenzer, R. Podzemný a J. Gillar, J. Špalek).⁴⁷

Obytné domy s minimálními byty tedy byly realizovány ve stejném období, kdy se na svůj vrchol dostává fenomén luxusních elektrických domů. Zároveň se jednotlivých soutěžních projektů účastnili titíž architekti. Byli jimi například Richard F. Podzemný, Jan Gillar, František Jech, Kamil Ossendorf, Josef Havlíček, Karel Honzík a mnoho dalších.⁴⁸ Dvě odlišné linie jsou tedy propojeny alespoň ve vizuálním charakteru exteriéru, který mimo jiné recipuje „pozoruhodně vysokou“ úroveň českého meziválečného funkcionalismu.⁴⁹ Tímto je často vytvářen dojem, že se jedná o totožný typ nájemního domu. Rozdíl je však zásadní. Jedná se o změny dispoziční a technické, které také dávají jméno celému novému fenoménu. Například mezi léty 1937 - 1938 tak vzniká pod taktovkou Josefa Havlíčka obytný blok v ulici Milady Horákové, který díky své jednotné fasádě připomíná ony proletářské domy, ačkoliv se zde jedná o výrazně honosnější typ bydlení.⁵⁰ Naopak zmíněný Richard F. Podzemný přinesl do luxusního nájemního domu prvky kolektivního bydlení v obytném domě Zemské banky v Praze na Náměstí Svobody v Dejvicích. Zde bylo v přízemních prostorách a na střešních terasách umožněno společenskému životu místním obyvatelům, zároveň tu architekt netypicky střídá trojtrakt s dvojtraktem.⁵¹ Pokud se však podíváme na celý problém detailněji, zjistíme, že ony luxusní nájemní domy svou okázalost staví dostatečně na odiv. Velká horizontální okna prozrazují místnosti impozantních rozměrů, fasáda bývá často vícebarevná či obložená keramickými obklady. Nejvíce však září parter a samotné vstupní prostory, kterým dominují třpytivé materiály, jako jsou leštěná ocel, sklo, zrcadla a obložení z přírodních i umělých kamenů.

Ve třicátých letech se tedy staví dva zcela nové typy domů. Malobytové, který znovuobjevuje kvality pavlačového uspořádání s přidáním základního bytového vybavení, a okázalý trojtrakt. Tento se snaží řešit přehuštěné vnitřní uspořádání alespoň volnějším

---

⁴⁷ ŠVÁCHA, 1995 (pozn. 17), 341

⁴⁸ NOVÝ, 1998 (pozn. 14), 293-296; ŠVÁCHA (pozn. 17), 339

⁴⁹ Vladimír ŠLAPETA/ Wojciech LĘSNIKOWSKI: Funkcionalism in Czechoslovakian architecture, in: Wojciech LĘSNIKOWSKI (ed.): East European modernism, architecture in Czechoslovakia, Hungary and Poland between the Wars, New York/Hong Kong, 1996, 59

⁵⁰ NOVÝ, 1998 (pozn. 14), 298

⁵¹ Ibidem, 303; ŠVÁCHA, 1995 (pozn. 17), 348

půdorysem s prostornou vnitřní halou. Mezi výrazné realizace tohoto typu patří nájemní dům Josefa Havlíčka v Letohradské ulici (1938 - 1939), dům Františka Jecha v Jungmanově (1937 - 1938) nebo penzion v ulici Londýnská (1938 - 1939), jehož architektem byl Václav Kopecký. Domů podobných kvalit je v Praze mnoho, zmíním alespoň budovu na rohu Divadelní a Ostrovní ulice (Arnošt Mühlstein a Victor Fürth, 1936 - 1937).⁵²

Před rokem 1931 se začaly v časopiseckých člancích objevovat zmínky o elektrifikaci bytů v amerických, skandinávských a západoevropských zemích. V Čechách však tato energie ještě nebyla pro běžné bydlení dosažitelná. Dvacátá léta s taylorizací domácnosti dlouho koketovala, o několik let později se však tento západní trend prosadil i na území Československa. Mezi léty 1931 - 1934 si po vzoru zahraničních konkurentů elektrárny vypočítaly přijatelnější sazbu pro domácnosti a bylo tedy možné začít s první výstavbou elektrizovaných bytů. První pokus o elektrizovaný nájemní byt uskutečnil architekt Karel Hannauer v roce 1931 v Košířích, kde byl postaven penzion s elektrickým ohříváním vody. Z důvodu tehdy ještě vysokých sazeb denního proudu zde bylo použito plynových spotřebičů.⁵³ Nejrychlejší stavební rozvoj pak zaznamenala pražská čtvrť Holešovice. Díky blízkosti elektrárny zde byly ceny proudu poměrně nízké. V Praze 7 se díky tomu také vyskytl první rozvod páry podzemním potrubím po velmi širokém území. Nízké sazby elektrické energie a možnost přívodu vysokotlaké páry přímo do domu umožnilo vzniku nového typu bydlení – elektrickým domům. První elektrické domy byly postaveny v roce 1932 zde v Holešovicích a to konkrétně v bloku u ulice U Vozovky (dnes U Smaltovny). Objednavatelem byl Spolek pro lidové byty a jejich autorem se stal Adolf Foehr.⁵⁴ Architekt, jehož výrazné realizace najdeme v centru Prahy, byl činný zvláště v druhé polovině 20. let. Kromě velkých paláců (Paláce Donau 1927 - 1928, Palác Škodových závodů 1925 a dalších) a obchodních domů (Brandejsův obchodní dům 1930) se Foehr věnoval oněm nájemním domům.⁵⁵

Následující čtyři postavené elektrické domy patřily továrně Novák a Jahn ve Veverkově ulici opodál. Vlna byla opravdu silná, neboť pokračovala 11 domy ve Veletržní

---

⁵² NOVÝ, 1998 (pozn. 14), 299 - 303

⁵³ Autor neuveden: Jak se vyvíjí elektrisace domácnosti ve Velké Praze, in: Stavba XIII/8, 1936, 126

⁵⁴ *1888, Norimberk, studium u Bedřicha Ohmanna a Jana Kotěry v Praze, později v Zürichu. V Praze navrhoval a realizoval od roku 1912 až do konce meziválečného období. In: VLČEK Pavel: Foehr, in: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha, 2004, 178-179

⁵⁵ Zdeněk LUKEŠ: Splátka dluhu, Praha, 2002, 42

ulici a druhým blokem U Vozovky (U Smaltovny). Růst nové čtvrti byl tedy rychlý a nesl se díky tomu na jedné stylové vlně.

V roce 1932, po uvedení nových elektrických domů na trh, byla uspořádána v rámci jarního veletrhu výstava elektrického bydlení, která se konala přímo v novostavbách. Dobové záznamy uvádějí, že výstavu navštívilo během 8 dní více než 20 000 lidí.⁵⁶ Důvody popularity takovýchto domácností jsou zřejmé. Jedná se hlavně o čistotu. V domě není třeba skladovat pevné palivo sloužící k provozu jednotlivých domácností. To je konec konců i důvod, proč jsou moderní činžovní domy tak úsporné z hlediska prostoru. V případě, že je dům napojen na parovod (což je běžné v oblasti Prahy 7), odpadá nutnost zřizování uhelného skladu, v půdoryse se ušetří místo tam, kde by jinak stál rozměrný komín, a nakonec i domácí spotřebiče jsou menší než například kamna na koks. Díky tomu je možné do stejné parcely vtěsnat větší množství bytů nebo alespoň zlepšit jejich prostorové podmínky.⁵⁷

Počáteční reakce veřejnosti na nové domy byly poměrně negativní. Během jarní výstavy elektrického bydlení (1932) návštěvníci namítali, „že byty jsou sice vzorně zařízeny, že však nájemníci se budou často střídati, poněvadž nebudou moci trvale platiti vysoké účty za spotřebu proudu v plně elektrizované domácnosti.“⁵⁸ Tento názor však nepanoval příliš dlouho, neboť praxe ukázala, že náklady na provoz jsou srovnatelné a mnohdy nižší než u běžných městských bytů. V článku časopisu Styl z roku 1934 se uvádí několik statistických údajů, které nepochybně přitahovaly pozornost stavebníků – 1. elektrické domy jsou často pronajaty ještě před kolaudací; 2. nejčastějším důvodem stěhování do těchto domů je doporučení příbuzných a známých, kteří mají s domy kladné zkušenosti; 3. největší touhu pro získání podnájmu vykazují obyvatelé sousedních domů s běžným vybavením.⁵⁹ Na základě těchto informací bylo do konce roku 1935 postaveno mnoho dalších elektrických domů. Dohromady v Praze stálo více jak 50 nájemních domů, navíc velké množství samostatných bytů či rodinných vil.⁶⁰ Elektrické podniky na tomto zájmu pochopitelně značně profitovaly a mohly si dovolit nabídnout spotřebitelům prodej

---

⁵⁶ Autor neuveden: 1936, (pozn. 53), 126

⁵⁷ J. R. (autor nedohledán): Elektrizované domy v Praze, in: Samostatná příloha Stylu, Styl, ročník XIX, 1934, XXI

⁵⁸ Autor neuveden, 1936 (pozn. 53), 126

⁵⁹ J. R., 1934 (pozn. 57), XXI

⁶⁰ Autor neuveden, 1936 (pozn. 53), 126

elektrického zboží za výhodné splátky nebo je pouze pronajímat. Z druhé strany pak byla zřízena projektová kancelář zpracovávající plány elektrizace nových, ale i starších domů.⁶¹

Elektrické domy patřily k okázalejšímu typu bydlení, určeného pro střední a vyšší třídu městských obyvatel. Existuje i domněnka, že tento typ domů byl před blížící se válkou stavěn z investičních důvodů, což by vysvětlovalo jejich expanzi v tak nahnuté době po roce 1935. Částečně, ale velmi nejasně se o tom zmiňuje Otakar Nový, dále také Radoslav Ištók ve své bakalářské práci, informace je však i v jeho případě nedůsledně podložena.⁶²

Z hlediska architektonického nesou elektrické domy znaky internacionálního stylu. Jedná se zřejmě o funkcionalismus s francouzskými kořeny, který byl na území Čech podporován zvláště aktivní komunikací Le Corbusiera s některými československými osobnostmi, jako byl třeba Tomáš Baťa nebo Karel Teige. Byl to ale především Evžen Rosenberg, významný stavitel luxusních elektrických domů, který strávil několik let v ateliéru Le Corbusiera v Paříži.⁶³ Stal se významným nositelem funkcionalistických motivů slavného architekta do tvarosloví pražských nájemních domů, které díky němu získali například typické vnitřní uspořádání se středovou halou, propojenou s vedlejšími místnostmi prosklenými posuvnými stěnami.⁶⁴ Tento interiérový prvek se pak stane typickým motivem pro pokrokovou nájemní architekturu téže doby. Typická pásová okna, objevující se na průčelí „luxusních nájemních domů“ (jak jsou v současné literatuře běžně označována), jsou dle Vladimíra Šlapety taktéž znakem převzatým z Le Corbusierovy palety.⁶⁵ Luxusní (elektrický) nájemní dům Šlapeta také v souvislosti se slavným francouzským architektem definuje. Takový dům totiž pravděpodobně vychází z jeho Obytného domu s vlastním bytem (Immeuble Porte Molitor) [2] a sdílí jeho charakteristické vlastnosti. Dům má „průběžná okna, velké prosklené plochy, střešní nástavbu, tzv. pent-house, případně je opatřen keramickým obkladem.“⁶⁶ Tento pařížský

---

⁶¹ (pozn. 57) Elektrizované domy v Praze, in: Styl, ročník XIX, 1934, příloha? Str XXII

⁶² NOVÝ, 1998 (pozn. 14), 298; Radoslav IŠTOK: Architekt Evžen Rosenberg – práce v Československu (bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze), Praha 2011, 40

⁶³ Vladimír ŠLAPETA/ Wojciech LÉŚNIKOWSKI: Funkcionalism in Czechoslovakian architecture, in: Wojciech LÉŚNIKOWSKI, 2002 (pozn. 49), 102

⁶⁴ Ibidem

⁶⁵ „Le Corbusier's strip windows were widely applied, particularly in luxurious houses in Prague.“, in: Ibidem, 102

⁶⁶ Vladimír ŠLAPETA: Le Corbusier a česká moderní architektura, in: ŠLAPETA, 2004 (pozn. 31), 102 (paraf.)

obytný dům byl u nás reprodukován v časopise Styl z roku 1934.⁶⁷ Obecně se soudí, že vrcholem nájemních domů třicátých let je Obytný dům Zemské banky v Praze Dejvicích od architekta Richarda F. Podzemného. Vedle domů Evžena Rosenberga je tento velmi často reprodukován. Pokud bychom se ale pokusili téma vymezit ortodoxně, zjistili bychom, že právě zde se objevují prvky, které ho od elektrických domů vydělují. Ačkoliv jsou služby nabízené obyvatelům a vnitřní vybavení domu zcela nadstandardní, objevují se zde plynové rozvody. Neobvyklá vnitřní dispozice řeší problém středního traktu a autor zde nechal postavit i jakési kolektivní prostory.⁶⁸ Svým způsobem je tedy „Skleněný obytný dům“ solitérem, který se však běžně řadí do této kategorie.

Technické vybavení domů

Období 30. let přináší zcela nový druh bytu – byt elektrizovaný. V návaznosti na čistý funkcionalismus a ve víře v hygienu prostoru se nové byty přizpůsobují novým technickým vymoženostem. Elektrický proud, jakožto základní prvek dotyčných domů, přináší tři podstatné prvky: teplo, světlo a provozní energii. Velkým luxusem je pak ono snadné vytápění, které můžeme rozdělit do dvou typů podmíněných elektřinou, což jsou přímotopné a akumulární topení, a topení ústřední, u kterého může být způsob ohřívání vody rozdílný.⁶⁹ Akumulární topení byla oblíbena pro svou nízkou spotřebu, jejich obsluha však nebyla nejjednodušší, přímotopy se pak užívaly k rychlému ohřívání například v chladných letních dnech, jejich provoz byl však finančně náročnější. Z těchto důvodů se pak v pokrokových stavbách zpravidla užívá ono ústřední topení, rozváděné buď z vlastní topné jednotky, která často spaluje pevné palivo, nebo pomocí vysokotlaké páry putující z nejbližší elektrárny. K samotnému rozvodu tepla po domě se pak užívalo páry nebo horké vody o nízkém tlaku. Umisťování topných těles, jež jsou v provedení z šedé litiny, se v prostoru bytu různí. Velmi často se totiž soustřeďují u vnitřních zdí tak, aby zmenšily náklady na rozvodové potrubí [3], tělesa umístěná pod okenními parapety mají větší pořizovací náklady, jejich provoz je však levnější. Při rozvodu tepla po domě prochází

---

⁶⁷ Revue architektonických časopisů, in: Styl, 1934, XIX/5-6, 96

⁶⁸ Richard F. PODZEMNÝ: Technický a dispoziční popis Zemské banky v Praze-XIX, in: Architektura, 1939, I. ročník, 9 - 15

⁶⁹ F. PERGLER: Topení elektřinou, in: Architekt SIA, XXXII/5, 1933, 101

voda/pára již odpočítávacím zařízením. Jednotliví nájemníci tak platí pouze za svou spotřebu.⁷⁰ Výjimečně se však objevují domy, jejichž systém rozvádění ústředního tepla je mnohem sofistikovanější, tělesa jsou zabudována v podlaze či stropu nebo je teplo zprostředkováno ohřátým vzduchem proudícím po budově.

Druhý prvek tepla, kterým byly moderní domy naplněny, je teplá tekoucí voda. Ta se nejběžněji ohřívala v době nočního proudu a schraňovala se ve kvalitně izolovaných kotlích. Popularitu podobných zařízení podporoval především fakt, že užívání nočního proudu a konečně i pořizovací cena zařízení je značně levnější než kotle na plyn nebo uhlí.⁷¹

Možnost rozvodu elektrického proudu zdmi do různých koutů domu nabízelo nové možnosti. V podstatě se dělalo vše pro to, aby bylo hospodyním pohodlněji. Dbalo se například na vícebodové osvětlení kuchyně. Světelný zdroj se přestěhoval co nejbližší stropu a zakryl opálovým sklem, což světlo změkčilo a zabránilo nepříjemným ostrým stínům.⁷² Pozornosti se nevyhnulo ani osvětlení pracovního stolu, kdy se hledal způsob, jak využít celou plochu záře. Nové technické parametry umožňují *„opuštění obvyklých a zděděných tvarů osvětlovacích těles (...) z důvodu technického pokroku, při čemž se docílí současně tvarů krásných svojí dokonalostí a předností, a ne formalistickým zdobením“*.⁷³ Ještě stále bylo běžné užívat historizujících forem a to právě u osvětlovacích těles.⁷⁴

Zdroj elektrické energie jako původce světla byl však důležitý nejen v domácnostech, ale zvláště pak v ulicích, kterým elektrické světlo zcela změnilo atmosféru. Krom běžného pouličního osvětlení se zde vyskytovaly světelné reklamy, osvětlené výlohy a zvláště pak neonové nápisy. Světelné firemní štíty nebyly zcela novým prvkem, objevovaly se v ulicích od poloviny dvacátých let, kdy v Praze a v Brně proběhl mezinárodní cyklus přednášek zahrnujících i téma umělého osvětlení. Nápisy z výbojových trubic různých barev ovládly česká města především v letech třicátých, ačkoliv jejich vynález společně s objevením vzácných plynů, spadá na konec 19. století. To bylo

---

⁷⁰ J. JELÍNEK: Ústřední topení, in: Architekt SIA, XXXII/5, 1933, 103

⁷¹ PERGLER, 1933 (pozn. 69), 102

⁷² Řešení osvětlení dle zásad světelné techniky, in: Architekt SIA, č. XXXIII/2, 1934, 31

⁷³ Ibidem, 32

⁷⁴ Ibidem

způsobeno zvláště rozšířením barevné škály náplňových plynů a nově nabytou schopností mechanicky utlumit silnou záři. Nejčastějšími dodavateli trubic pak byly větší společnosti jako Inwald, Philips nebo Osram.⁷⁵ Třicátá léta tedy přinesla spíše další vlnu tohoto fenoménu v ulicích, který byl zároveň podporován výzkumy potvrzujícími vliv osvětlení výlohy na zvýšení prodeje. Popularita světelné reklamy tedy stoupala a díky přivedení elektřiny do běžného obytného domu (po roce 1932 – viz kapitola 4. 2. 2.), který měl často obchodní prostory v parteru, byla možnost zavedení takové reklamy i mnohem snazší. Elektrárny a dodavatelé osvětlovací techniky zvolili novou strategii v propagaci svých služeb a začali přímo stavebníkům nabízet zdarma návrhy a technické propočty k takovým produktům.⁷⁶ Reklamní tvorba byla zároveň zprostředkovatelem soudobého grafického designu, návrhům se věnovali jednotlivci, především však větší firmy, které zároveň nabízely své poradenské služby.⁷⁷

Třetím využitím elektřiny byl samotný provoz bytů a obchodů. Každý moderní nájemní dům s přívodem proudu měl ve své základní výbavě výtah, nejlépe s obousměrným provozem (jednosměrné výtahy vyvážely osoby pouze nahoru, dolu sjížděly bez zátěže). To přineslo velkou změnu v bytové hierarchii. Nejvyšší společenská třída, která doposud bydlela v prvním či druhém patře, se náhle přestěhovala do nejvyšších pater. Dále byly kuchyně vždy vybaveny sporákem, v dražších bytech pak i lednicí, v suterénu se nacházely částečně elektrizované prádelny, sušárny a žehlírny. V domech bývala zavedena také telefonní linka, systém zvonků, v některých případech i radiový přijímač. Elektroinstalace dále nájemníkům dovozovala využívat libovolné spotřebiče, jako byly například ventilátory, vysavače, žehličky či rádia.⁷⁸ Zvláště při vaření byla elektřina považována za značného pomocníka. Na trh se dostaly nové druhy kuchyňských spotřebičů. Kromě elektrické trouby a sporáku se již ke konci 20. let objevovaly ponorné ohříváky tekutin, elektrické opékače topinek, které se výrazně podobaly těm dnešním, akorát bylo potřeba topinku v půli procesu otočit, dále trouby s časovačem (tento druh kombinované trouby se zabudovaným časovým spínačem byl

---

⁷⁵ ŽALUDOVÁ, 2012 (pozn. 26), 23-24

⁷⁶ V. GROESCHL: Projekty osvětlovacích zařízení v novostavbách, in: Stavitelské listy, XXXII, 1936, 249

⁷⁷ ŽALUDOVÁ, 2012 (pozn. 26), 24

⁷⁸ Jaroslav FIŠER: Elektrárna doma, in: Architektura, I. ročník, 1939, 82

běžný spíše v severní Americe), várnice či ohřívací podložky na jídelní stůl.⁷⁹ Obliba elektrizovaného bytu přivedla na trh i akumulátory a malé přenosné generátory pro chatu či dům na periferii.⁸⁰

Moderní novostavby 30. let jsou vybaveny o další technické a mechanické prvky. Čím dál častěji používaná stavební technologie železobetonové kostry s lehkým výplňovým materiálem způsobovala, že se po domě šířilo množství nežádoucích zvuků. Na tento popud v polovině 30. let vydal dokonce Magistrát hlavního města Prahy nařízení k užívání zvukových izolací.⁸¹ Budova zároveň dostatečně neudržovala nastřádané teplo. Izolace tepelná měla na území Čech již tradici a byla na poměrně vysoké úrovni kvůli nedostatku paliva za války a těsně po ní. Zvláště při stavbě elektrických domů bylo užíváno izolace z korkových nebo asfaltokorkových desek. Zvuková izolace se využívala k odhlučnění podlah/stropu a stěn oddělujících jednotlivé byty, schodiště či výtahy, ale také k odklonění zvuků nesoucích se potrubím či světlíky. K odhlučnění sousedících bytů v jednom patře se používalo zdvojené příčky vyplněné často struskovou vlnou. Při pokládání podlah kromě korku sloužily k tlumení hluku i vrstvy písku nebo dřevovláknité desky.⁸²

---

⁷⁹ Elektrické topení a vaření, in: TEYSSLER/KOTYŠKA: Technický slovník naučný, díl IV., Praha 1929, 163-168

⁸⁰ FIŠER, 1938 (pozn. 78), 82

⁸¹ V. KRCH: Nehlučné vodovody, in: Architekt SIA, XXXIII/8, 1934, 131

⁸² Novodobé izolace ve stavebnictví, in: IV. Samostatná příloha Stylu, XV-XVI, in: Styl, XVIII/6-7, 1934

5. VYBRANÉ REALIZACE

Následující příklady činžovních domů Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky pro Čechy a Moravu v Holešovicích, domu St. J. Macháčka v Jungmannově ulici na Novém Městě a vinohradského domu Huga Bondyho v Jičínské ulici názorně představí fenomén elektrických domů. Výběru předložených domů předcházelo rozdělení městské zástavby do několika kategorií – do skupiny domů v běžné uliční zástavbě, rohových domů a celých bloků v jednotném řešení. Jejich zástupci se zde představují ve formě technicky pokrokové architektury a zároveň jako legitimní součást české meziválečné avantgardy. Zprávy o jejich dostavění můžeme, na rozdíl od jiných soudobých exemplářů, najít v dobových periodících, čímž se zařazují k dobově nejuznávanější architektuře své kategorie. Jednotlivé realizace se od sebe liší svou kapacitou a sekundární funkcí, jako jsou obchodní či jiné veřejné prostory. Samotná lokalita, ve které jsou jednotlivé domy umístěny, byla též určující. Z výše zmíněných důvodů je patrné, že oblast s největší četností výskytu elektrických domů jsou Holešovice, které nabízí nejen snadný přístup k moderní elektrické energii, ale i stylovou návaznost na architekturu této moderní pražské čtvrti. Jak jsou na tom však elektrické domy ve zbylých oblastech Velké Prahy? Předložené domy v Jičínské ulici na Vinohradech a v Jungmannově ulici na Novém Městě by na tuto otázku měly odpovědět.

Obchodní a obytný dům pana St. J. Macháčka v Jungmannově ulici

Obchodní a obytný dům pana Stanislava J. Macháčka byl postaven mezi léty 1937-1939 architektem Františkem Jechem. Dům má několik funkcí, které jsou rozloženy do více budov v úzké hloubkové parcele sahající téměř do Vodičkovy ulice. Původní pavlačový dům se dvěma dvory zde nahradila obytná a obchodní budova, navazující na stavební čáru ulice, a kancelářský dům s dílnami a garážemi, který se skryl v hloubce vnitrobloku. Dům ve dvoře se zároveň napojil na další dům ve vlastnictví stejného stavebníka v Palackého ulici.

Činžovní dům stojí v běžné uliční zástavbě a dodržuje stavební čáru určenou regulací. Výška budovy reaguje na sousední realizace, které také nijak výrazně nepřevyšuje, pouze využívá ploché střechy a ustupujícího patra k rozšíření pronajímaného prostoru. Taková situace je však u elektrických domů spíše výjimkou. Nájemní domy podobného typu často nereagují na okolní zástavbu ani danou uliční čáru, zvláště pokud je jejich umístění vzdálenější centru. Stavby jsou ambiciózní, obvykle převyšené a očekávají brzkou asanaci svého okolí. Ustupování od uliční čáry poukazuje na snahu rozšiřovat veřejný prostor prostřednictvím nově vybudovaných nájemních domů. Toho si lze nejlépe všimnout v Sokolovské ulici v Karlíně, která nabízí pohled na nespočet ustupujících a výrazně vysokých domů. Dále připomenu Penzion Václava Kopeckého v Londýnské ulici, který je rovněž rozšířen o byty v nižším dvorním křídle, jako je tomu u domu v Jungmannově ulici.

Mezi další a velmi kvalitní realizace domů hloubkové parcely v běžné uliční zástavbě, které bychom mohly porovnat s prací Františka Jecha, patřily zvláště práce Evžena Rosenberga, který svou tvorbu soustředil často do oblasti Holešovic. Nachází se zde hned několik činžovních domů v Antonínské, Letohradské nebo ulici Milady Horákové. V Antonínské ulici naproti budově Elektrických podniků se nacházejí hned dva, z nichž jeden na sebe výrazně upozornil i v mezinárodní konkurenci díky důmyslnému technickému vybavení bytu, včetně vytápěné zimní zahrady, a také v podstatě volným půdorysem bytu, kde mezi pokoji tvoří příčky harmonikové prosklené paravány. Stejného autorství je pak dům v ulici Milady Horákové. Jedná se o poměrně netypický a velmi pokrokový dům pana B. J. H. se sklobetonovou markýzou nad parterem. Fasádu zdobí nepřerušovaná pásová okna a elegantní černý reklamní štít. Interiéry jsou plně elektricky vybaveny včetně ledničky a vzduchového topení obchodních prostorů.⁸³

Půdorys, dispozice a stavební technologie domu

Parcela domu skrývá dvě budovy – obchodní a obytný dům, a kancelářský dům s garážemi ve dvoře. [4] Budova ve dvoře nebyla projektována ani stavěna současně s tou obytnou, byly proto obě novostavby propojeny v suterénních prostorech druhotně. Tím

---

⁸³ Evžen ROSENBEGR, in: Stavba, XIV/11, 1938, 185-186

se také rozšířilo zázemí, které mohli nájemníci využívat, aniž by opustili dům. Část, která se nacházela ve dvoře, zaznamenala během let nejvíce změn a celkových adaptací, neboť se zde vystřídala nejedna potravinářská výroba.⁸⁴

Obchodní a obytný dům v ulici Jungmannova je asymetrického hloubkového půdorysu o běžných třech traktech. Parcela domu zahýbá mírně vpravo přibližně v polovině svojí hloubky a vytváří tak krajní lichoběžníkové místnosti, které vyrovnávají tuto anomálii. Budova má šest nadzemních pater, z nichž první dvě jsou od počátku plánování určeny k obchodním účelům. Druhé a třetí patro bylo vyplněno dvěma standardizovanými byty o třech obytných pokojích, pokoji pro služebnou a hale ve středním traktu. Koupelny a toalety jsou vždy umístěny u krajních stěn domu, čímž navazují na světlík/větrací šachtu, který vyrovnává daný atypický půdorys domu. Čtvrté patro je rovněž rozděleno na dva byty, tentokrát se ale nejedná o dva stejné, nýbrž o jeden dvoupokojový s menší předsíní a pokojem pro služebnou, a jeden čtyřpokojový s předsíní, prostornou halou a rovněž pokojem pro služebnou. Tento byt má krom běžného vybavení kuchyně a koupelny také dvě toalety, jednu přístupnou samostatně a druhou přímo v lázni. Architekt se také věnoval bohaté nabídce vestavěných skříní, které rozestavěl tak, aby měl každý pokoj svou vlastní skříň mimo onu místnost tak, aby se nezamezilo volnému rozložení moderního, mobilního nábytku v prostoru. Jednotlivé ložnice tak mají svou osobní předsíň (malý předpokoj), kde je umístěna ona šatna. Vestavěné úložné prostory byly také v předsíni, kuchyni i v pokoji služebné. Společně s komorami tak vytvářely skříně dostatek místa, aby si majitelé nemuseli pořizovat příliš mohutného nábytku. Hlavní prostor velkého bytu ve čtvrtém patře vytvářela jídelna s obytným pokojem, jež dělila z části pevná příčka a z částí mobilní stěna. Dvoje dveře mezi reprezentativní halou, jídelnou a pokojem byly vždy dvoukřídle a zasunovaly se do zdvojených stěn.⁸⁵

Poslední ustupující patro zde není tradičně věnováno majiteli domu, ten užíval patro páté. V předposledním patře se tedy nacházel byt pana stavebníka, který obsahoval sedm pokojů, velkou halu a řadu podružných místností. Byt má dvě samostatné toalety, jednu prostornou koupelnu pro majitele a jednu menší pro pomocné děvče. Veškeré

---

⁸⁴ Jungmannova 737/16, Nové Město, Stavební archiv Praha 1

⁸⁵ Ibidem

ložnice, včetně pokoje pro hosty, jsou zde orientovány na východ, tedy do zahrady. Do ulice pak směřuje jídelna, obytň, přijímací a lovecký pokoj s krbem. Oddělení haly od obývacího a přijímacího pokoje je stejné jako u nižšího bytu ve čtvrtém patře, tedy formou zásuvných dveří, rozdíl je však v pojetí středového reprezentativního prostoru. Ten je dělen na dvě části šestidílnou skládací stěnou, což umožňovalo snadné vytvoření velkého sálu, který byl přerušen jen nosným sloupem. Byt má mimo jiné čtyři balkony, dva zahradní, které se nacházejí v každém patře, ale i dva umístěné v průčelí, vzniklé mírným ustoupením patra. Poslední patro bylo v původních plánech rozděleno na čtyři samostatné ateliéry s vlastní toaletou a komorou. Bylo z nich také možné vstoupit na prostornou terasu. Toto patro bylo však záhy po dokončení domu přestavěno na krejčovský salón s dílnou, zkušebnou a bytem krejčové.⁸⁶

Dům je postaven na základě železobetonové konstrukce s výplní z lehkých tvárnic. V průčelní stěně bylo použito izolujících tvárnic termobetonových. Dvouplášťové zdi oddělující jednotlivé byty a stropy jsou vyplněny struskovou vlnou, jež slouží k tlumení zvuků.⁸⁷

Vzhledem k tomu, že se dům nachází na velmi dobré adrese téměř v centru města, slouží některé byty již od kolaudace provozním účelům. Byty byly již v průběhu stavby adaptovány oproti původním návrhům na advokátní kancelář, zubní ordinaci nebo módní salony (viz výše). Dodnes jsou prostory využívány podobným způsobem. Lukrativnost pozemku však domu spíše uškodila. V průběhu její existence zaznamenaly oba domy mnoho stavebních úprav z důvodu změny provozovatele.

Exteriér

Pětipatrová budova respektující běžnou uliční čáru se může rozdělit do třech úseků. První náleží obchodu a zabírá přízemí s prvním patrem, druhá byla určena běžné obytné funkci a prochází třemi dalšími patry, poslední část se pak vyznačuje luxusnějšími byty a ateliéry v posledních dvou ustupujících patrech. [5,6]

---

⁸⁶ Z osobního rozhovoru s JUDr. Stanislavem Macháčkem, synem stavebníka St. J. Macháčka.

⁸⁷ František JECH: Obchodní a obytný dům v Jungmannově tř., in: Stavba XIV/11, 1938, 177

Přízemí s prvním patrem se výrazně vizuálně vyděluje od zbytku budovy. Obě podlaží jsou pojatá jako výloha, tudíž jsou celoskleněná s orámováním z leštěných ocelových profilů. Architektonické články jsou pak obloženy leštěnými deskami z červené liberecké žuly. Nepřetržitý reklamní pás tvořící parapet prvního patra byl neonově podsvícený tak, aby se na něj mohly připevňovat nápisy. [7] Uliční fasáda obytných pater domu je zcela obložena kabřincovými kachličkami tmavě hnědé barvy, které pocházejí ze Západočeských továren kaolínových a šamotových. Ze střední osy vystupuje mohutný arkýř obytně-provozní části, jemuž dominují pásová okna kopírující tvar arkýře až za roh. Okna jsou zdvojená, vertikálně členěná, s kováním ze žlutého bronzu.

Dominujícím prvkem jsou, dodnes částečně zachované, dřevěné svinovací žaluzie, jejichž mechanismus je skrytý ve zdivu. Stažené žaluzie se mohou vyklopit směrem od okna a umožnit tak proudění vzduchu do bytu. Poslední ustupující patro a také obchody v přízemí byly navíc vybaveny o plátěné markýzy. Zábradlí terasy je řešené formou vertikálně perforovaných plechů, které se opakuje i na straně dvora. Zahradní fasáda je pak v břizolitovém pojetí.⁸⁸

Interiér, technické a další vybavení domu

Dům od architekta Františka Jecha skrýval poměrně bohaté zázemí pro své nájemníky díky dvorní přístavbě a rozlehlému suterénu. V celém komplexu se nacházely čtyři výtahy, dva osobní v obytném a kancelářském domě a dva nákladní. První nákladní výtah byl umístěn v zadní části dílny a sloužil ke zdvínání materiálu ze sklepa do vyšších pater, druhý pak vyvážel náklad ze suterénu na úroveň dvora. Tato nákladní spoušť na zboží neměla běžnou kabinu, ale samostatnou plošinu s ocelovým obloukem, který při vyjíždění rozevíral poklop umístěný v pravé části dvora. Hlavní osobní výtah s obousměrným provozem pro čtyři osoby jezdil ze suterénu až do posledního patra. Ovládací zařízení bylo vybaveno o červenou svítící kontrolku, která signalizovala výtah v pohybu. Kabina byla celá obložena lakovaným dřevem, vybavena o elektrické osvětlení a měla dřevěné zasouvací dveře. Dále se ve sklepě nacházela prádelna, sušárna i čistírna koberců.

---

⁸⁸ JECH, 1938 (pozn. 87), 177

Ústřední topení, které bylo rozváděno ze strojovny v suterénu, bylo zabudováno ve stropních betonových monierových podhledech ve formě hadovitého tělesa.⁸⁹ Tento systém se nazýval Crittall a mohly bychom ho najít v mnoha dalších nájemních domech z tohoto období.⁹⁰

Interiéry byly zásadně přebudovány v druhé polovině 20. století, kdy byla odstraněna většina subtilních prosklených příček, které osvětlovaly střední trakt, z důvodu přestěhování kuchyně do haly. Dále zanikl unikátní systém ústředního topení. Drobné technické detaily se během rekonstrukcí také odstranily. Jejich výčet však, na rozdíl od jiných nájemních domů, není nikde zaznamenán.⁹¹

Reprezentativní schodiště, které běžně přechází nepříznivé období rekonstrukcí, se zde menším změnám nevyhnulo. Stěny byly opatřeny emailovým nátěrem, což významně narušuje celkové působení. Na chodbě se však dochovalo mnoho originálních detailů, jako jsou dveřní štítky s otvorem na dopisy, okna s kováním [8] a především schodiště žulové schodiště se zábradlím ze žlutého bronzu a matného skla. [9] Druhý dům ve dvoře má schodiště v oblíbeném dvoubarevném orlitovém provedení.

Architekt František Jech

Architekt František Jech je poměrně neznámým autorem, v Praze, v Čechách i na Moravě však realizoval nemálo staveb, především obytných domů. Narodil se ve Všetatech v roce 1904. Ve dvacátých letech studoval v Praze na Českém vysokém učení technickém a hned po dokončení opustil zemi, aby mohl pracovat v Paříži u Colina. Po návratu se usídlil v Praze, kde byl z počátku zaměstnán v ateliéru Jaroslava Rösslera. Ve své vlastní tvorbě pracuje často ve spolupráci s některými architekty, byli jimi například Adolf Benš, Václav Hlinský a další. V Praze se můžeme setkat s několika důležitými pracemi Františka Jecha. Jednou z nich byla skupina domů s malými byty na Břevnově (1937 - 1939 – se zmíněnými architekty), dále pak malobytové domy na Pankráci, které navrhl společně s Josefem Štěpánkem. Společně s A. Benšem postavili v roce 1934

---

⁸⁹ Monierův strop má vysokou nosnost; skládá se s traverz, betonu a dřevěných tyčových výplní, in: Monierův strop, in: TEYSSLER/KOTYŠKA: Technický slovník naučný, díl VIII., Praha 1932, 607

⁹⁰ JECH, 1938 (pozn. 87), 177

⁹¹ Z osobního rozhovoru se Stanislavem Macháčkem, synem stavebníka St. J. Macháčka.

dokonce jisté dvojdomky ve Zlíně. Mimo další společné projekty se v Praze nacházejí dvě samostatné práce.⁹² Jsou jimi onen dům St. J. Macháčka v Jungmannově ulici a dům ve Václavské ulici hned opodál, kde architekt postavil dva elektrické nájemní domy s garážemi. Jeden z domů se otáčí přímo do ulice, druhý je schován v hloubce parcely.⁹³

Dům doktora Huga Bondyho v Jičínské ulici

V případě obchodního a obytného domu v Jičínské ulici se setkáváme s atypickou nárožní budovou, která roh nápaditě akcentuje. Pro podobný typ architektury je naprosto charakteristické předsunout nároží budovy do ulice ve fantaskních, často organických tvarech. Ty však nikdy neomezují pohyb lidí na chodníku, neboť v uličním parteru ustupují, případně dodržují stanovenou regulační čáru a vyšší patra naopak vystupují z hmoty stavby. Jako příklad mohu uvést probíraný dům architektů J. Stockar-Bernkopfa a J. Šolce v Holešovicích, kde je zaoblené nároží zvýrazněno pásovými okny kopírujícími onen tvar. Organické zaoblení však není u rohového domu podmínkou. Polyfunkční spolkový a nájemní dům na rohu Ječné a Lípové (Nové Město) známý jako Pivovarský dům, který navrhl a mezi léty 1936 - 1937 postavil Gustav Paul, předsouvá svůj nárožní pavilon daleko od samotné stavby a staví jej na čtyři pilíře, čímž je vytvořeno jakési loubí.⁹⁴

Parcela v rohu bloku je pro „*dispoziční a hlavně pohledové řešení nevýhodné*“, zvláště pokud ulice svírají ostrý úhel.⁹⁵ Vít Obrtel s asistentem Zdeňkem Hölzlem řešili podobný problém lichoběžníkové parcely s ostrým nárožím v domě na křižovatce Žitné a Štěpánské ulice na Novém Městě. Architekti zde ustoupili dané stavební čáře a konvexně propnuli průčelí do Štěpánské ulice tak, aby na konci křivky mohli s menším kolmým zalomením navázat na uliční zástavbu. Tento dům má kromě skvostného vestibulu s kamenným obložením a trojramenným žulovým schodištěm se zábradlím z leštěných železných rámu a surového skla také bohaté technické vybavení. Nacházely se zde dva výtahy (nákladní a osobní), ústřední topení systému Crittall, což byla zabudovaná topná

⁹² Jiří HILMERA: Jech, in: Anděla HOROVÁ (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění – dodatky, Praha 2006, 329

⁹³ Obytné domy s garážemi, in: Stavba XIV/11, 1938, 179

⁹⁴ ŠVÁCHA, 1995 (pozn. 17), 378

⁹⁵ Vít OBRTTEL: Technický popis novostavby obytného domu Ústřední jednoty hospodářských družstev v Praze II., in: Architektura, I. ročník, 1939, 126

tělesa ve stropních podhledech, veškeré zvukové i tepelné izolace, elektrické lednice, sporáky, telefonní ústředny i radiové přijímače. Hlavní průčelí nabízelo prostor pro neonové reklamní nápisy, bylo obloženo travertinovými deskami a černou belgickou žulou, zábradlí loggií bylo natřeno světle modře. Okna do ulice bylo možné otvírat a otáčet ve 180°. ⁹⁶ Toto provedení však dům dlouho nezdobilo, dnes najdeme průčelí v běžné úpravě s keramickými obklady, které nahradilo travertin z důvodu opadávání. ⁹⁷

Jeden z nejprogresivnějších domů z hlediska technického vybavení, ale i jeho reprezentativního tvarosloví exteriéru a veřejných prostor je nájemní dům v Jičínské ulici na Vinohradech, za jehož návrh a realizaci je zodpovědný architekt Jaroslav Vančura.

Okolnosti stavby a její urbanistický zásah do okolí

Obchodní a nájemní dům byl projektován od roku 1935, kdy byla také zdemolována původní nižší dvoutraktová zástavba taktéž s okoseným rohem. Po dokončení rohové budovy v roce 1936 se majitel MUDr. Hugo Bondy rozhodl ke spěšné demolici a následné realizaci druhého sousedního domu v Jičínské ulici. **[10]** Demolice mimo jiné proběhla ještě před oznámením příslušnému stavebnímu úřadu. Projekt byl vypracován stejného roku, tedy roku 1936, tentokrát však nejsou projekty podepsány původním autorem rohového domu Jaroslavem Vančurou, nýbrž Rudolfem Winternitzem, architektem s německými kořeny, který v Praze realizoval především nájemní domy. ⁹⁸ Fasáda jeho domu v Jičínské výrazně cituje Vančurovo pojetí, včetně betonového zábradlí horní terasy, které je perforováno horizontálními otvory řazenými v linii, čímž se tvůrce pokouší o plynulé navázání a propojení dvou domů jednoho majitele. Rudolf Winternitz je často označován jako stavební inženýr J. Vančury, je tedy pravděpodobné, že i zde pracoval podle jeho návrhů. Z jakého důvodu a za jakých okolností došlo k výměně

---

⁹⁶ OBRTTEL, 1939 (pozn. 95), 126-127

⁹⁷ Zdeněk LUKEŠ: Praha moderní, velký průvodce po architektuře 1900 – 1950/ Historické centrum, Litomyšl/Praha 2012, 141

⁹⁸ Z roku 1934 pochází například činžovní dům na rohu Tusarovy ulice a Komunardů v Holešovicích., in: LUKEŠ, 2002 (pozn. 55), 202

hlavního architekta/stavitele však není z dostupných pramenů známo. Následující objekt, v řadě domů Jičínské ulice, je též ovlivněn podobným tvaroslovím.⁹⁹

Dům pro Huga Bondyho je rohovou stavbou v pravoúhlém vinohradském rozvržení ulic, jež ve výšce parteru zcela dodržuje stavební čáru ostrého úhlu. Budova nijak nenarušuje stanovenou blokovou zástavbu s velkým vnitřním dvorem, jenž sdílí přibližně deset činžovních domů. Výška stavby dnes respektuje své prostředí, v době projektování zde však stály starší nižší domy, které později nahradily výše zmíněné realizace. V rohu, kde se stýká ulice Jičínská a Vinohradská (Jičínská a Fochova třída), nároží konkávně ustupovalo ve prospěch chodců.

Půdorys, dispozice a stavební technologie domu

Konstrukce rohového domu, svíraného v mírně ostrém úhlu stýkajících se ulic, je železobetonová s cihlovým výplňovým zdivem. Síť nosných pilířů je nepravidelně rozeseta. Základní lichoběžníkový tvar půdorysu je narušen jak v zahradní fasádě, tak v hlavním průčelí. To je natočené přímo k severu. Aby se do místností dostalo co nejvíce denního světla a také alespoň část přímých slunečních paprsků, je průčelní stěna schodovitě odstupňována. [11] Každý z pokojů má po celé stěně horizontální okno, které kopíruje onen schodovitý ústupek. Okna ubíhají za roh, kde navazují na další, čímž se tvoří z určitého pohledu zdánlivě nepřetržitě pásové okno. Do jednotlivých severních pokojů díky tomu vstupuje slunce v brzkých ranních hodinách.

Běžné patro obsahuje 3 byty rozdílných velikostí a dispozic – to jsou dvou a třípokojové byty, s tím, že v nejreprezentativnějším provedení je třípokojový rohový byt se dvěma balkony. Jednotlivé byty odděluje protihluková dvouplášťová příčka, jak je u domů tohoto typu zvykem. Dále jsou zesíleny a tudíž odhlučněny stěny, jež dělí byt od schodiště. Každá z bytových jednotek obsahuje pokoj pro děvče, který je však, až na zmíněný rohový byt, s ohledem na dobovou teorii hygienicky nevyhovující. Jedná se o velmi malé pokoje (přibližně 4 m²) s větracím okénkem, které ústí do světlíku. Služebné

---

⁹⁹ Jičínská 2348/10, Vinohrady, Stavební archiv Praha 3

mají centrální koupelnu v suterénu. V rohovém bytě je pokoj služebné umístěn směrem do hlavní ulice s úzkým vertikálním oknem směřovaným na balkon.

Dalším a také typickým problémem dispozice je hloubka zastavěné plochy, neboť je v domě umístěno reprezentativní schodiště, které má opravdu monumentální rozměry (čtverec o straně 565 cm). To zaručuje přímé osvětlení pouze pokojům, které jsou v řadě za sebou vyrovnány směrem do ulice. Haly a některé z kuchyní, lázní i toalety jsou v podstatě nevětratelné. To všechno tedy na úkor vstupních prostor a schodiště, které zde tvoří opravdu značnou hodnotu architektury domu.

V přízemí se nacházelo 8 samostatně pronajímaných obchodů s vlastním vstupem do sklepa a toaletou. Bydlel zde i domovník, který rovněž využíval prostory přízemí i sklepa jako mezonetového bytu. Z pokoje (v přízemí) vedlo do chodby okno, jímž měl správce možnost kontrolovat příchozí.

Poslední ustupující patro zde netvoří rozlehlý, luxusní byt pro majitele H. Bondyho, ale opět tři menší jednotky sloužící jako kanceláře a ateliéry. Záhy po dokončení domu však byly přestavěny na běžné byty a rozšířeny částečným zastavěním teras.¹⁰⁰

Exteriér

Umístění domu je samo o sobě velmi výrazné a dává autorovi bohaté možnosti v pojetí nároží. Zde architekt dosáhl důmyslné hry s průniky kubických tvarů, jež jsou předsunuté, podepřené sloupem, a hra se tak odehrává přímo nad hlavami chodců. Hlavní hmotou budovy proniká vysoký a úzký kvádr o jedné okenní ose, který výrazně vystupuje dopředu a vzhůru, kde se z něj stává nárožní pavilon. Z obou stran je tento lemován balkony s oním perforovaným zábradlím, tedy motivem, který se opakuje i na sousedních domech. Roh, který nesvírá přesně pravý úhel a naznačuje tak, že půdorys domu je lichoběžníkového tvaru, byl zamaskován pravoúhlými ústupky hlavního průčelí. Jedná se o formální hru, která je zároveň vysoce funkční z hlediska vpouštění slunečního světla do pokojů.

---

¹⁰⁰ Jičínská 2348/10, Vinohrady, Stavební archiv Praha 3

Celá fasáda je v břizolitovém provedení přírodní barvy, zatímco v parteru, kde se nacházely obchody, byl použit materiál ocelových zárubní výloh v kombinaci s obložením stavebních článků tmavým slezským mramorem.¹⁰¹

Vzhledem k tomu, že dnes domem přímo procházejí dva výstupy ze stanice metra, je parter značně přebudován, včetně zcela nových obkladových materiálů. Okna sdílejí jednotnou typologii. Špaleta je poměrně mělká až minimální, okna jsou dvojdílná, dělená do mnoha svislých částí, čímž zasazují do charakteru budovy výrazný vertikální motiv. Ačkoliv okna nejsou vedena v nepřetržitém pásu, pokouší se autor o tento jev alespoň v optickém klamu díky hlavní ustupující fasádě.

V roce 2013 proběhla velká rekonstrukce vně i uvnitř budov. Proběhla zde celková výměna oken, které byly z části repasovány a z části vyměněny za repliky s izolačním dvojitým sklem.¹⁰²

Interiér, technické a další vybavení domu

Jak již bylo zmíněno, interiéry veřejných prostor jsou zde vznešenější, než je běžné. Vztahují na sebe veškerou pozornost příchozího návštěvníka, kterého zprvu uvítá protáhlé zádveří s mramorovým obložením hnědavé barvy z italské oblasti Repentabor a taktéž hnědou šamotovou podlahovou mozaikou.¹⁰³ [12] Tyto dva materiály pak pokračují i dále ve vestibulu, kde se nacházejí kamenem obložené bočnice žulových schodů, z nichž vybíhá elegantně zohýbané zábradlí z leštěných chromovaných trubek. [13] Po levici se pak nacházela telefonní místnost pro státní hovory, vstup do komory na uskladnění kočárků a samozřejmě obousměrný výtah. Do celého prostoru přichází denní světlo z celoproskleného rohu v mezipatře schodiště. V patrech jsou pak hlavním motivem, krom zmíněného materiálu, také dvojice nautických kulatých oken o průměru 100 cm, která

---

¹⁰¹ Jaroslav VANČURA: Nájemný dům v Jičínské ulici v Praze XII., in: Stavitel, XVI, 1937/1938, 117

¹⁰² Technický popis domu Rezidence Flora, in: http://www.rezidenceflora.cz/wp-content/uploads/2013/08/technicky_popis.pdf, vyhledáno dne 11. 7. 2014

¹⁰³ VANČURA, 1937/1938 (pozn. 101), 117

v jednom případě ústí do haly bytu, v druhém do koupelny bytu vedlejšího.[15] Vedle výtahu pak bylo možné vyhazovat odpad šachtou do sběrných košů ve sklepě.¹⁰⁴

Ačkoliv se jedná o plně elektrizovaný dům s ústředním topením, najdeme zde dnes přívod a hlavní uzávěr plynu. Ten byl pravděpodobně instalován až sekundárně, ale nikdy nenabyl takové popularity, aby byl rozveden po domě.¹⁰⁵ Teplo je po domě rozváděno ze sklepní strojovny vodou o nízkém tlaku do litinových topných těles umístěných pod okny všech pokojů, včetně kuchyní a komor pro služebnou. Teplo do místnosti odrážely šamotové obklady za tělesy. Všechny byty také měly zavedenou telefonní linku a zvonky, jimiž lze přivolat děvče z kuchyně do pokoje či koupelny. V kuchyních byly samozřejmě elektrické sporáky, mycí dřezy a prostor pro zapojení ledničky. Tu si každý z nájemníků obstarával sám. Toalety jsou oddělené od lázní, mají proto často svoje vlastní umyvadlo. Koupelny jsou krom vany a umyvadla vybaveny navíc o bidet. Tekoucí vodu s umyvadlem mají také ve svých pokojích služebné. Komory na kabáty a spíž jsou samozřejmým vybavením každého bytu. Podlahy měly ve všech bytech jednotné zpracování. V obytných prostorech a halách byla podlaha z dubové vlýsky, v místnostech s rizikem většího opotřebení (koupelny, předsíně, spíže) byla položena šamotová dlažba o rozměru kachle 10x10 cm.¹⁰⁶

V současnosti se dokončuje zásadní rekonstrukce interiéru, která dům přeměnila na rezidenci v „*perle funkcionalistické architektury, zasazené do prestižní lokality Královských Vinohrad*“.¹⁰⁷ Dům tak pochopitelně neunikl kompletní renovaci technického a elektrického zařízení ani výměnám podlah, dveří či celkovým rekonstrukcím koupelen a kuchyní z důvodu přiblížení se současným standardům bydlení. Některé prvky však zůstaly a dokreslují alespoň z části dobovou atmosféru. Jedná se zvláště o zmíněná repasovaná okna s kováním z bílého bronzu, okenní parapety z umělého kamene a hlavně prostory

---

¹⁰⁴ VANČURA, 19397/1938 (pozn. 101), 119

¹⁰⁵ Technický popis domu Rezidence Flora, in: http://www.rezidenceflora.cz/wp-content/uploads/2013/08/technicky_popis.pdf, vyhledáno dne 11. 7. 2014

¹⁰⁶ VANČURA, 1937/1938 (pozn. 101), 117

¹⁰⁷ <http://www.rezidenceflora.cz/>, vyhledáno den 11. 7. 2014

schodišťové haly, kde došlo především k očištění materiálů a doplnění prostoru o recepci.¹⁰⁸ [16]

Architekt Jaroslav Vančura

Architekt Jaroslav Vančura se narodil v roce 1909 v Solanci pod Soláněm na východní Moravě. Jeho studium se dělí do dvou etap. Mezi léty 1925 – 1931 trávil svůj čas na Vysoké škole uměleckoprůmyslové a později nastoupil do ateliéru Josefa Gočára na Akademii výtvarných umění.¹⁰⁹ Ve své tvorbě se věnuje především obytným domům a to zejména v Praze. Mezi pražské realizace z období druhé poloviny třicátých let patří rohový dům na rohu Londýnské a Anglické ulice na Vinohradech z roku 1937, na kterém má svůj podíl také Jiří Mašek. Jedná se o poměrně náročnou parcelu, kdy je dům v křižovatce svírá v ostrém úhlu. Architekti se s tím vyrovnali půlválcovým arkýřem, jenž je vsazen do kónického prostoru svírajících se bloků. Ze stejného roku je nedaleký rohový činžovní dům (Italská/Na Smetance), který je výrazný pro svou přebujelou výzdobu vícebarevnými obklady.¹¹⁰ Velké množství činžovních domů navržených Vančurou byly realizovány Emilem Králíčkem a Rudolfem Šolcem, jako například dům na rohu Milady Horákové a Badeniho se světlou fasádou a tmavými obklady, které zdůrazňují parter a soustavu nárožních balkonů.¹¹¹ Architekt dále navrhuje i po válce, jeho osudy po roce 1948 však nejsou známy.¹¹²

---

¹⁰⁸ Technický popis domu Rezidence Flora, in: http://www.rezidenceflora.cz/wp-content/uploads/2013/08/technicky_popis.pdf, vyhledáno dne 11. 7. 2014

¹⁰⁹ ŠVÁCHA, 1995 (pozn. 17), 435; VANČURA Jaroslav, in: Alena MALÁ (ed.): Slovník českých a slovenských výtvarných umělců, 1950 – 2008, 19. díl, Ostrava 2008, 137

¹¹⁰ Jindřich NOLL, Jan E. SVOBODA: Praha 1919-1940, Praha 2000, 142-143

¹¹¹ LUKEŠ, 2012 (pozn. 97), 192

¹¹² VANČURA, in: Slovník osobností z východní Moravy <http://www.divadloshod.cz/val.atheny/?id=osobnosti&what=V>, vyhledáno 27. 7. 2014

Činžovní domy Pensijního fondu zaměstnanců Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze 7 - Belcrediho třída (dnes Milady Horákové), Vinařská (Františka Křížka) a Heřmanova

Blok elektrizovaných nájemních domů, dnes známý především díky kinu ve středním křídle, byl postaven architekty Jaroslavem Stockar-Bernkopfem a Josefem Šolcem. Jedná se o rozlehlý soubor domů tvořících městský palác, který v sobě zahrnuje nejen nájemní byty, ale i obchodní prostory, kanceláře a kino. Podobných komplexů z druhé poloviny 30. let, které by tvořily jednotný celek nájemních domů s komerčními prostory, není v Praze mnoho. V době popularity elektrizovaných domů sice vznikaly celé bloky novostaveb (zvláště v Holešovicích), minimálně však se vzájemnou návazností. Přesto zde však vzniklo několik domů podobné kategorie, ze kterých je nutné připomenout alespoň jeden.

Mezi léty 1936 – 1938 vznikl v Holešovicích blok obytných domů na Letné (M. Horákové 72 - 96, Korunovační 1, U Sparty 2), známý jako takzvaný „Molochov“. [17] Blok zahrnuje 14 samostatných domů postavených mezi léty 1938 - 1939, které stmelil svým návrhem jednotné fasády Josef Havlíček. Jedná se údajně o první jednotně řešené průčelí více nájemních jednotek.¹¹³ Jednotlivé domy však stavěli různí architekti. Otto a Karel Kohnové patřili mezi nejproduktivnější z nich a z jejich ruky také pochází sedm domů, ve spolupráci Arnošta Mühlsteina a Viktora Fürtha vznikly další dva. Po jednom domě pak vypracovali návrhy J. Holeček, Lev Lauermann, František Votava a Josef Havlíček společně s Antonínem Plíhalem.¹¹⁴ Budova je pojata jako jednotný hranol se světlou fasádou a loggiemi obloženými hnědým kabřincovým obkladem. Jedná se o jednu z nejdůležitějších budov, která předurčuje následné kroky architektury. Kompozice a tvar bloku se stala předvojem panelových sídlišť z šedesátých let.¹¹⁵

---

¹¹³ NOVÝ, 1998 (pozn. 14), 298

¹¹⁴ Jednotné řešení obytného bloku na Letné u Vodárny, in: Architekt SIA, XXXVIII/3, 1939, 37

¹¹⁵ NOVÝ, 1998 (pozn. 14), 298

Urbanistický zásah stavby

Původní ustanovení zastavovacího plánu bylo značně rozdílné od dnešního stavu. Architekti Josef Stockar-Bernkopf a Josef Šolc měli zastavět parcelu třípatrovým obytným blokem, který by lemoval uliční čáru. V takovém provedení by měla budova značně nižší kapacitu, než je tomu dnes, a navíc by zůstal nevyužitý poměrně velký dvůr. Projektanti se však rozhodli pro důraznou změnu navzdory podmínkám zastavovacího plánu Prahy 7. Střední část z trojkřídlého komplexu byla posunuta dozadu (do vnitřního dvora), aby mohl být „bezpečný“ prostor dvora propůjčen „*bezplatně veřejnosti k dispozici na příslušné rozšíření ulic.*“¹¹⁶ Do dvora bylo také vloženo samostatné jednopatrové křídlo propojené s domem L7 chodbou z prvního patra (v úrovni ulice se jedná o přízemí, dvůr je zahrazen). Nacházely se zde garáže, skladiště a provozní prostory. Dvůr je nájemníkům přístupný ze všech domů, kromě L3 a 5. Auta se ke garážím mohou dostat pouze průjezdem z ulice Heřmanova (dům L6). Za garážemi se nacházely odpočinkové prostory s trávíkem, pískovištěm a lavičkami.

Z třípatrových obytných domů se nakonec staly 5 - 6 patrové stavby v ulici Heřmanova a 6 - 7 patrové v ulicích Františka Křížka a Milady Horákové. Počet pater ovlivňuje klesající terén. Celkově blok ustupuje uliční čáře starší zástavby o několik metrů (v ulici Milady Horákové a Heřmanově ul.), což je dáno novou regulací, která měla za úkol rozšířit severní stranu tehdejší Belcrediho třídy. Výstavba se však nerozvíjela tak rychle a následně byla zastavena válkou, rozšíření je tady znatelné pouze u několika málo realizací z 20. a 30. let.

Půdorys, dispozice a stavební technologie obytného bloku

Půdorys obytného bloku je kombinací uzavřené dispozice s vnitřním dvorem a otevřené s veřejným prostranstvím před kinem. Je tomu tak z důvodu, že architekti chtěli navázat na principy otevřeného půdorysu, jak to bylo ve 30. letech oblíbené u progresivních staveb (např. Všeobecný penzijní ústav na Žižkově), vzhledem

---

¹¹⁶ Autor neuveden: Novostavby obchodních a činžovních domů Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky Československé v Praze VII, in: Stavba XIV/11, 1938, 202

k regulačnímu plánu to nebylo možné a musel být dodržen klasický typ bloku.¹¹⁷ Stavba byla dokončována v jednotlivých etapách mezi léty 1938 - 1940. Byla rozdělena do třech úseků bloku o celkem sedmi částech s 8 samostatnými vchody.[18] Části jsou označeny jednotně L1 - L7. Jako první se v roce 1938 postavily čtyři domy - L5,6 a 7 otočené čelem do Heřmanovy ulice, a L3 - rohový dům svírá v ostrém úhlu mezi ulicí Milady Horákové a Františka Křížka. V druhé etapě byla zpracovávána největší z částí bloku otáčející se do ulice Františka Křížka. Zde se nachází onen biograf Oko.¹¹⁸ Jeho dokončování proběhlo současně s posledními dvěma domy L1 - 2 mezi léty 1939 - 1940.¹¹⁹ Rozdíl mezi první a následujícími fázemi je ve stavební technologii, neboť první tři domy v Heřmanově ulici byly na rozdíl od zbytku domu ještě klasicky zděné, což se také odráží v jednodušší dispozici. Pro další výstavbu byly využity novější materiály, jako jsou železobetonový skelet a lehčí výplňové materiály.¹²⁰

Celý blok obsahuje rozmanité množství obytných jednotek, od garsoniér po naddimenzované byty, které jsou umístěny tradičně v trojtraktovém systému. O jednoznačný, přísně dělený trojtrakt se jedná pouze v části bloku ústící do Heřmanovy ulice, což je způsobeno právě stavební technologií, kdy na sebe vnitřní zdi vážou nosnou funkci a není možné je výrazně rozpochybovat. V dalších prostorách domů L1 - 4 se však tato dispozice téměř vytrácí a rozdrobuje.¹²¹ Rozdělení na jednotlivé části je pouze důsledkem zjednodušení vnitřní organizace, odlehčení při samotné stavbě a řešení technických problémů.¹²²

Výše zmíněné dilema urbanistického pojetí obytného bloku poskytlo autorům živnou půdu pro navrhnutí půdorysu ve tvaru písmene H, s dynamicky předstupujícím středovým rizalitem, který je do prvních dvou podlaží doplněn o dvě administrativní křídla. V úrovni chodce se díky tomu zdá, že je průčelí jednotné. V půdorysu se tak po obou stranách utvořily menší dvorky opatřené průjezdem. Kino je umístěno v centru

---

¹¹⁷ Jaroslav STOCKAR-BERNKOPF/ Josef ŠOLC: Činžovní domy Pensijního fondu zaměstnanců Národní banky pro Čechy a Moravu, in: Architektura, II. ročník, 1940, 207

¹¹⁸ Název kina je originální od doby otevření – ukazují tak dobové fotografie in: STOCKAR-BERNKOPF, ŠOLC: (pozn. 117), 207

¹¹⁹ Ibidem

¹²⁰ Autor neuveden: zpráva o novostavbě obytných domů Pensijního fondu zaměstnanců národní banky pro Čechy a Moravu, in: Architekt SIA, 1940, Praha 1940, 61

¹²¹ STOCKAR-BERNKOPF, ŠOLC, 1940 (pozn. 117), 206

¹²² Autor neuveden, 1938 (pozn. 116), 203

kompozice části L4 (Františka Křížka) a zasahuje od suterénu do výše prvního patra. Od patra druhého se pak dům L4 rozkládá do tvaru U otevřeného do dvora.

Z dispozičního hlediska jsou nejzajímavější domy L3 a 4, které se rozkládají na poměrně náročném půdorysu. Obecně lze říct, že ani jeden z osmi domů neopakuje vnitřní rozložení po sousedním projektu. Každý dům má svůj vlastní princip v rozložení místností a díky nerovnostem půdorysu je zde skryto mnoho atypických místností a bytů. Pro nastínění uvedu několik příkladů.

Středová část v ulici Františka Křížka zmiňovaná jako L4 se dělí do dvou samostatných asymetrických domů. V běžném patře severní poloviny (Fr. Křížka 15) se nacházel jeden třípokojový, jeden dvou a tři jednopokojové byty, zatímco v jižní části (Fr. Křížka 13) byl kromě totožného velkého bytu jeden dvoupokojový a jednopokojový byt a garsoniéra. Velké luxusní byty s halou a pokojem pro služebnou jsou orientovány do ulice v předsunutém rizalitu. Menší byty se dělí o zbylý prostor. Některé z nich zasahují až do spojovacího krčku mezi domy L4 - 6 a L4 - 2, o krček se však jednotlivé domy dělí, čímž vzniká anomálie i u domu, který by za normálních okolností měl běžný pravidelný půdorys. Jižní krček je navíc organicky ohnutý. Malé jednopokojové byty v severní části, které směřují do dvora, mají navíc vytočený balkon zachycující sluneční svit z jihozápadu. **[19]** Další atypické byty se nacházejí v rohovém domě L3. Zde se v každém obytném patře rozkládal velký byt s pěti pokoji, halou, pokojem pro služebnou a řadou malých lichoběžníkových komor, které vyrovnávaly nepravidelnosti a díky nimž také mohly být ostatní místnosti pravoúhlé. Celkem se byt rozkládal v 16 větších či menších místnostech. V vstupujícím patře je situace rohového bytu komplikovanější. Zde se kvůli menšímu prostoru opustilo od „vyrovnávacích“ komor a mezi dva obdélné pokoje se vtlačily zbylé místnosti, které tak zcela ztratily normální tvar. Koupelna užívá tak zvláštního půdorysu, že sem musela být navržena i speciální vana hexagonálního tvaru. **[20]** Díky nepřehlednému traktování a velkému množství menších provozních prostor v neosvětlené centrální části budovy jsou mnohé příčky vyřešeny formou prosklené stěny nebo dveří s několika křídly, jež se dají po celé šíři místnosti otevřít. Stěny dělící schodiště a předsíně jsou částečně ze sklo-železobetonu.

„Architektonicky nejzajímavější dům“ z první stavební fáze (Heřmanova ul.) je pak časopisem Stavba z roku 1938 označován dům L7, který je obytnými prostory otočen do dvora – tedy k jihu a doplněn o velké množství balkonů a loggií. Byty jsou vybaveny švédským typem kuchyní a v případě menších jednopokojových bytů jsou kuchyně ve středním traktu osvětleny prosklenou stěnou s posuvnými dveřmi do jídelny.¹²³ Každá z částí bloku má svou originální dispozici ovlivněnou umístěním domu, tvarem půdorysu nebo orientací ke světovým stranám.

Exteriér

Exteriéru bloku dominuje přízemí, které nabízí různé veřejné služby a zásadně tak ovlivňuje jeho charakter. Celé přízemí je obkládáno černými engobovanými kachlíky značky Rako [21], zatímco v ulici M. Horákové je 15 celoplošně prosklených obchodních prostor. Výlohy mají ocelové rámy s roletami. Parter v ulici Františka Křížka je celý ovládán výrazným portálem kina s několika prosklenými dveřmi, černým lesklým obkladem a obdélnou markýzou nad hlavním vstupem.[22] Ta sloužila jako podstavec pro neonový nápis a bylo do ní zabudováno elektrické osvětlení, které zároveň dávalo světlo dočasné upoutávce umístěné přímo pod markýzou. Dveří je v průčelí tohoto domu celkem deset. Dvoje vedou do obytné části domu, zbylých osm obsluhuje prostory vestibulu kina. Spodní podlaží a polosuterén domu v ulici Heřmanova původně nemělo žádný komerční účel. Nenacházely se zde obchody ani jiné veřejně využívané prostory, čímž je i ovlivněn střídmost exteriér, u kterého jsou do výše prvního patra použité zmiňované černé obklady.

Vyšší obytná patra všech domů byla řešena jednotně, a to pouze omítnuta břízolitem a pojata vícebarevně.¹²⁴ Omítka byla z větší části v bílém provedení, stěny vpadlých loggií pak byly natřeny světle zelenomodrou barvou. Ta korespondovala s tmavě zelenomodrými okenními rámy, které byly orámovány bílou linií. Okna tohoto typu se v originální nebo alespoň podobné barevnosti zachovala na většině budovy. Poslední barvou, jež ovládá fasádu bloku, je tmavá anglická červen a nacházela se v podhledech loggií a arkýřů a také jí byly natřena všechna ustupující patra. Zdůvodnění této barevnosti

---

¹²³ Autor neuveden, 1938 (pozn. 116), 203

¹²⁴ Autor neuveden, 1940 (pozn. 120), 61

přináší časopis Stavba z roku 1938, kde se ve zprávě o ještě nedokončené budově uvádí, že barevnost má přinést „oživení většinou šedivým a fádním pražským ulicím.“¹²⁵ Trend barevných fasád se na nájemních domech v Praze objevil již dříve na stavbách Karla Kotase. Jeden z jeho „barevných domů“ z let 1936 - 1937 se nachází v Ječné ulici.¹²⁶

Vnější charakter ovládají především horizontální prvky v podobě oken, loggií a různorodých balkonů. Opět se jednotlivé domy od sebe jemně liší, aniž by porušily jednotu bloku. Průčelí otočené do ulice M. Horákové [23] zdobí průběžná pásová okna, která společně s balkony kopírují nároží. [24] Další část bloku (L4) používá běžná velká podélná okna v poměrně hustém rastru, zatímco nejstarší domy v ulici Heřmanova si z důvodu jiné stavební technologie nemohou dovolit tak výraznou hru s okenními otvory. Nejvýraznějším motivem celého souboru domů je organicky zaoblené nároží s balkony a kopírujícími okny. V Praze se tento motiv podle Zdeňka Lukeše poprvé objevil na nedalekém činžovním domě od Jana Šebánka z roku 1928 - 1929. [25] Nachází se na rohu Dukelských Hrdinů a Na Ovčínách a jeho ústředním motivem jsou ona velkolepá pásová okna kopírující zaoblené nároží domu.¹²⁷ Tento námět se v následujících letech stal běžným u funkcionalistických nájemních domů a opakují ho i J. Stockar-Bernkopf s J. Šolcem. K zaobleným oknům pak přidali ještě zahnutou loggii. Zdůraznění nároží balkony/loggiemi také není nijak nezvyklé, zvláště v oblasti Holešovic najdeme podobných realizací hned několik. Architekti tohoto domu však pracují s motivem velmi nenásilně, na rozdíl od některých staveb, kde balkony na nároží působí spíše „nalepeny“, jsou zde logickou součástí hmoty. Ačkoliv je dům rozdělen do několika částí, které se od sebe v mnohém liší, je jeho exteriér pojat jako výtvarný celek, čímž osobitým způsobem navazuje na zmiňovaný letenský blok od Josefa Havlíčka.

Interiér, technické a další vybavení

Technické vybavení domu podléhá nejprogresivnějším proudům doby. Všechny byty jsou vytápěny dálkově – tedy ústředním topením. Strojovna je do dnešních dnů umístěna ve spojovacím obytném křídle (ul. Františka Křížka 15), v druhém podzemním

¹²⁵ Autor neuveden, 1938 (pozn. 116), 203

¹²⁶ LUKEŠ, 2012 (pozn. 97), 139

¹²⁷ Pavel VLČEK (ed.): Umělecké památky Prahy, Velká Praha A/L, Praha 2012, 495 - 496

podlaží rozlehlých sklepů. [26,27] V době kolaudace se jednalo o největší strojovnu svého druhu v obytném domě. Rozváděla páru z holešovické elektrárny do všech sedmi domů a zároveň se zde nacházelo teplovzdušné vytápění s větracím mechanismem pro prostory kina.¹²⁸ Originální vzduchotechnika, jež dodnes vhání nebo naopak vysává vzduch ze sálu, zde sdílí suterénní místnost společně s odstaveným filtrem vzduchu.¹²⁹ [28] Dále byl dům vybaven teplou tekoucí vodou s individuálním vodoměrem, elektrickým vařičem a pochopitelně elektrickým osvětlením. Ohřívací boilers vlastnil každý z domů zvlášť. Koupelny byly plně vybaveny od zabudovaných van, umyvadel a toalet s bidety, přes zrcadla a kosmetické zrcadlové skřínky (tzv. galerky), po standardizované bílé keramické obklady o rozměrech 15 x 15cm.

Zvláštní pozornost je zde věnována broušenému betonu jako interiérovému materiálu, který zde měl zřejmě nahradit dražší umělý kámen. Je užit na parapetech [29] a jako pracovní kuchyňská deska se zabudovaným dřezem, dále jsou pak ve sklepní prádelně umístěny betonové namáčecí a předepírací vany. [30] Prádlo poté putuje do párou poháněné pračky, odstředivky a následně do parního mandlu (kalandru).¹³⁰ Další možností pak bylo sušení na elektrickém kulisovém sušáku.¹³¹ [31]

Veřejné prostory jsou vybaveny obousměrným výtahem. V mezipatrech schodiště byly umístěny elektroměry a šachty na domácí směsný odpad, jejichž průměr byl 30 cm a stěny byly obkládány eternitem.¹³² V novějších částech domu (tj. L1 – L4) jsou chodby navíc doplněné o malé šachty určené k likvidaci drobného odpadu ze zametání podlahy. [32,33] Hromádka prachu se místo nabrání na lopatku jednoduše nahrnula ke kulatému poklopu, který se nachází v podlaze na každém patře. Svodem ve zdi se pak smetl shromažďovalo v nádobách ve sklepech. Samotné schodiště je ve všech vchodech jednotné, ve dvoubarevném provedení z umělého kamene Orlit, který je v této době velmi oblíben. [34] Zpracování zábradlí se liší, vždy se ale pracuje s organicky ohýbanou leštěnou

¹²⁸ Autor neuveden, 1940 (pozn. 120), 61

¹²⁹ Z osobního rozhovoru s Oljou Svitákovou – provozní kina Bio-Okó

¹³⁰ STOCKAR-BERNKOPF, ŠOLC, 1940 (pozn. 117), 207

¹³¹ „Prádlo se v kulisových sušárnách suší tak, že se zavěsí na dřevěné tyče nebo lišty kulis, vytažených ze sušáren a pak se tyto opět zasunou do sušícího prostoru (...) vzduch se v sušárně ohřívá buď topným zařízením, které bylo umístěno pod kulisami, nebo lépe samostatnými ohřívači vzduchu.“ Rudolf NOVÁK: In: U plynárny – měsíčník koncernu Pražská Plynárenská, 4/2013, 9

<http://www.ppas.cz/sites/default/files/U%20Plyn%2004%202013.pdf>, vyhledáno: 30.3.2014

¹³² STOCKAR-BERNKOPF, ŠOLC, 1940 (pozn. 117), 207

trubkovou ocelí doplněnou buď o pletivo, nebo o vertikální trubkovou výplň. Každé z hlavních schodišť podléhá prostorovému uspořádání jednotlivých domů. Velmi honosné je pak ztvárnění ve dvou středových domech (L4).

Vestibul zdobily poštovní schránky a zvonky, které se v některých vchodech dodnes dochovaly v originálním designu.**[35]** Jedná se o ocelovou desku s obdélnými otvory na jména a plastickými číslicemi označujícími příslušné patro. Reprodutor, který umožňoval komunikaci s návštěvníkem, je do plechu vyříznut v různých tvarech. Nejčastěji se jedná o kruh nebo hexagon, který byl zvláště důležitý pro současný vizuální charakter kina.

Podlahy ve všech budovách se v době vzniku daly rozdělit do čtyř materiálových kategorií: vlysové, dermasové a šamotové, výhradně v garsoniérách pak najdeme linoleum.¹³³ Dubové vlýsky se nacházely ve všech obytných místnostech, na chodbách, v předsíních a koupelnách s toaletou byly položeny šamotové mozaikové dlaždice. Dodnes je můžeme najít právě na chodbách. Jedná se o velmi oblíbený vzor v rastru vyskládaných čtverců a obdélníků v barvě slonové kosti a černé. **[36]** Dermasové podlahy byly ve všech komorách, spížích, pokojích pro děvče a obchodech.

V bytech se zachovaly drobné funkční doplňky, jako jsou například dveřní štítky s otvorem **[37]** i nádobou na poštu nebo kování oken a dveří. **[38]** Zvláště dveře měly v některých případech opravdu důmyslný systém otevírání. V jednom z bytů (L4 – Františka Křížka 15) se dochoval systém, který umožňuje otevření dvojitých dveří na balkon pomocí jednoho stisku kliky. Originální kování má na sobě značku firmy Zeus. **[39]**

Do kina se v době otevření v roce 1940 vešlo necelých 800 diváků.¹³⁴ Během svého více jak sedmdesátiletého provozu prodělalo mnoho změn, které přizpůsobovaly kino dobovým potřebám. Množství interiérových prvků však bylo zachováno – jako například podlahová šamotová mozaika (stejná v celém domě), obložení z černého umělého kamene Orlit, schodiště, zábradlí, některá topná tělesa a charakteristické dveře s výplněmi z drátoskla. Drátosklo stejně jako skloželezobeton jsou typickým materiálem architektury 30. let, což ukazuje na soudobou touhu po přirozeném denním osvětlení.

---

¹³³ Autor neuveden, 1940 (pozn. 120), 61

¹³⁴ Autor neuveden, 1938 (pozn.116), 203

Samotný prostor kina je vytápěn vzduchovým topením, promítací kabina se nachází v 1. patře, původně do ní vedly točité schody z vestibulu. Hlavní část hlediště je řešena tak, aby kinosál nezabíral více prostoru, než je nezbytně nutné. Hlediště v přízemí se nesvažuje směrem k plátnu, nýbrž se mírně prohlubuje ke středu a opět stoupá směrem k plátnu. To umožňuje bez problému vidět divákům v poslední řadě, aniž by se nacházeli výš než osazenstvo řady první. Zároveň se tím výrazně snížila prostorová náročnost sálu, který nemusel být více zahlouben nebo naopak okupovat vyšší obytná patra.

O autorech

První z dvojice architektů Jaroslav Stockar-Bernkopf se narodil roku 1890 v Doloplatech na Moravě, jeho mladší bratr Rudolf se věnoval taktéž architektuře. Studoval architekturu na Pražské technice a po úspěšném zakončení podnikl studijní cestu po Evropě. Po návratu do Čech byl údajně velmi činný, jednalo se však často o nerealizované návrhy. Jeho kariéra v Praze začala jmenováním ředitelem technického oddělení Národní banky v Praze. Z této pozice realizoval především drobné zásahy do budovy Národní banky v Jindřišské ulici. Se stejnou institucí souvisí také výše probíraný blok domů pro zaměstnance Národní banky v Holešovicích. Architekt svůj moravský původ potvrzuje častým působením právě na tomto území, kde byl podle jeho plánů postaven například okresní úřad v Přerově a Uherském Hradišti nebo nemocnice v Hranicích na Moravě.¹³⁵ K dalším realizovaným projektům patří pojišťovna v Opavě a sociální dům v Ostravě.¹³⁶

Druhý z autorů Josef Šolc byl o 15 let mladší než jeho společník, narodil se v Borové u Poličky roku 1905. Architekturu vystudoval v Brně a následně na Akademii výtvarných umění v Praze u Josefa Gočára (1933 - 1936). Jeho realizace bychom našli v Brně, kde Šolc projektoval rodinné domy. V Rajeckých Teplicích u Žiliny architekt postavil několik hotelů.¹³⁷

---

¹³⁵ HILMERA Jiří, VLČEK Pavel: Stockar-Bernkopf, in: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha, 2004, 626

¹³⁶ Stockar-Bernkopf, in: Prokop TOMAN: Nový slovník československých výtvarných umělců, Díl II., Praha, 1955³, 488

¹³⁷ Šolc, in: ibidem, 548

Působení Gočára na tvůrce holešovického obytného bloku je zřejmý v otázce monumentality, výtvarnosti a modernosti. Sám Gočár navrhl jeden z elektrických domů v Holešovicích (nároží Bubenské a Antonínské ulice), který dnes stojí hned vedle elektrických obytných domů jeho žáka Evžena Rosenberga.¹³⁸

---

¹³⁸ ŠVÁCHA, 1995 (pozn. 17), 422

6. ELEKTRICKÉ DOMY A ZAHRANIČNÍ ARCHITEKTURA

Vzhledem k faktu, že název v této konkrétní podobě nebyl v soudobé terminologii téměř vůbec užíván a že se z části jedná pouze o mojí spekulaci nad vlastním označením, nemůžeme očekávat, že se podobný název bude vyskytovat u zahraničních nájemních domů z téže doby. Na českém území se jednalo o zcela nový trend v oblasti bydlení, zatímco v zahraničí se elektrizované domácnosti již nějakou dobu vyskytovaly (zvláště v Severní Americe, Švýcarsku a Skandinávii), nebylo tedy nutné zmiňovat onu informaci o plné elektrizaci. Vizualita a technické vybavení zahraničních nájemních domů se však v mnoha případech velmi podobá těm pražským, potažmo českým. V roce 1937 byla prvně vydána kniha *The Modern flat*, která ukazuje tuto příbuznost v několika případech. Nejvýraznější podobnosti však můžeme shledat v obytném domě na Avenue de Versailles v Paříži z roku 1934. [40] Autory byly Jean Ginsbeg a Francois Heep.¹³⁹ Trojtraktový dům na rohové parcele nese typické funkcionalistické řady pásových oken přes zaoblený roh. Celá jeho fasáda bývala pokrytá glazovanými obklady. Poslední ustupující patra jsou však pojata velmi odvážně. Budova byla plně elektrizována a vyhřívána ústředním topením s litinovými tělesy umístěnými pod velmi nízkým parapetem. K dalším výrazným luxusním nájemním domům pak také patří tvorba maďarského architekta Lugwiga (Lajos) Kozmy, jehož Atrium house z roku 1936 se nachází v Budapešti. [41] Ten, na rozdíl od předchozího příkladu, nese téměř shodné prvky s pražskými domy: motiv horizontálních oken, předstoupený středový arkýř rozprostírající se od 2. po předposlední patro, rohové balkony navazující na onen arkýř, ustupující poslední patro. Zvláštní je také architektova fascinace materiálem, štuky či rozmanitými barvami. Používá například kontrastní barevnost na rámech dveří a oken, nebo výrazný nábytek.¹⁴⁰ Při troše představivosti nás to může dovést k podobným tendencím pražských „barevných domů“ nebo k obytnému bloku v Holešovicích (Stockar-Bernkopf, Šolc), který měl původně vícebarevnou fasádu.

¹³⁹ F. R. S. YORKE/ Frederick GIBBERD: *The Modern flat*, Londýn, 1948², 104 - 105

¹⁴⁰ János BONTA: *Funkcionalism in Hungarian architecture*, in: LÉSNIKOWSKI, 1996 (pozn. 49), 152

Další podobenství s českými elektrickými domy se je v Embassy Court v Brightonu z roku 1936 nebo v milánském domě na Via Manin.¹⁴¹ Z roku 1936 také pochází Winchester Court v Kensingtonu, [42] jehož architektem byl D. F. Martin.¹⁴²

Polská a německá avantgarda v tomto období stavěla též ve stejném duchu. Zvláště v Polsku byl vývoj městské architektury třicátých let velmi podobný s československou. Luxusní nájemní domy jsou skeletové konstrukce s volnější vnitřní dispozicí, mají horizontální okna, balkony, loggie, organicky řešené nároží, střešní terasy, elektrické vybavení, a často se vyhýbají klasické blokové zástavbě.¹⁴³

Z předchozích příkladů (i z dalších neuvedených) je zřejmé, že elektrizace a určitá funkcionalistická povaha architektury nájemních domů byla kolem poloviny třicátých let společná téměř pro celou Evropu. Německo, Francie, Anglie, ale především východní státy sdílí podobné tvarosloví i novou fascinaci hledáním ideální bytové dispozice. Činžovní dům byl pro meziválečné období něčím důležitým, v co projektanti vkládali veškeré své úsilí a staly se tak svědectvím doby.

---

¹⁴¹ Architektem brightonského nájemního domu byl Wells Coates; Flats in Via Manin v Miláně postavili A. B. a L. B. Belgiojoso, in: YORKE/GIBBERD, 1948² (pozn. 139), 78 – 79; 136 – 137; 150 - 151

¹⁴² Winchesetr Court, Kensington, in: The Architects' journal, January, vol. 83, 1936, 167

¹⁴³ Wojciech LÉŚNIKOWSKI: Funkcionalism in Polish architecture, in: LÉŚNIKOWSKI, 1996 (pozn. 49), 245

7. ZÁVĚR

Léta třicátá a zvláště jejich druhá polovina byla ve znamení stavby městských nájemních domů, které vystřídaly vlnu zahradních měst. Rodinné domy a vily, mezi nimiž najdeme opravdové ikony funkcionalistické architektury, na sebe strhávají pozornost veřejnosti a následné kroky stavitelů vedoucí do městského prostoru mohou být snadno přehlédnuty. Činžovní domy jsou však neodmyslitelnou součástí vývoje meziválečné architektury, navazují na funkcionalismus, vtěsňávají jeho znaky do stísněného městského prostoru a opatřují jej monumentálními prvky. Architekti sdílejí soudobé avantgardní myšlenky, tvoří „manifesty“ sociálního bydlení nebo naopak staví na odiv vnější okázalost, aby se odvrátili od levé architektury. Třicátá léta jsou v architektuře obdobím paradoxů a velkých obrátů – začala minimálním bydlením a končila luxusnímu bytu o více než deseti pokojích. Zároveň se této periodě odráží poválečný kladný postoj k moderním zásahům do historického města, který byl nakloněn čitelným změnám. Domy mění strukturu ulic a mnohdy se pokouší otevřít zažitý útvar uzavřeného bloku.

Důležité je připomenout počátek nového fenoménu. Ten vznikl v roce 1932 v Holešovicích na popud zahraničních vzorů v oblasti racionalizace bydlení, oblíbené zejména v Severní Americe. Vývoj na našem území podpořila stavba Elektrických podniků a jejich iniciativou také některé elektrické domy vznikly. Jejich sídlo v Holešovicích se zároveň stalo středobodem „hlavního centra“ kvalitních elektrických domů. Spolupráce Podniků na projektech byla běžná, vypracovávaly zřejmě technické návrhy a kontrolovaly jejich konečné provedení (jak je známo z archivních pramenů), jejich přímou spoluprací ve smyslu iniciování projektu či zasahování do architektonických návrhů však můžeme, až na několik málo výjimek, vyloučit. Nejednalo se totiž o ojedinělý jev, který by v Československu zavedly právě Podniky, nýbrž o celosvětový (a zvláště evropský) trend. Toho se pak projektanti ujali hned, jak to zdejší technické i ekonomické podmínky dovolily. Počáteční nedůvěru vystřídalo velké nadšení a brzy se elektřina stala spíše standardem než luxusem.

Ačkoliv se nájemní elektrické domy zrodily již v husté předválečné atmosféře a jejich stavba v mnohých případech pokračovala ještě po roce 1939, druhá světová válka značně zarazila jejich vývoj. K progresivnímu elektrickému zařízení luxusních nájemních domů se nezbytně pojila i samotná podoba meziválečné architektonické avantgardy, proto se nedá název přisuzovat elektrizovaným domácnostem, které vznikly po druhé světové válce. Éra nových elektrických domů tedy trvala necelých deset let a luxusní elektrické nájemní domy byly stavěny dokonce méně než polovinu této doby, vzniklo jich však neuvěřitelné množství. Elektrické domy po roce 1945 nezaznamenávají doslovnou návaznost na své principy, můžeme však sledovat osudy jejich autorů, v jejichž tvorbě se nepochybně odráží jejich předválečný postoj, ať už ve vizualitě, nebo v myšlence propracovaného vnitřního uspořádání. Naopak na meziválečné „minimální“ bydlení pozdější bytová výstavba navazuje. Druhá světová válka a následná změna režimu, která svou stavitelskou pozornost odvracela od městského centra, zakonzervovaly paletu městských nájemních domů v Praze ve fázi, v jaké ji zanechalo právě období druhé poloviny třicátých let. Důležitost činžovních domů předválečné éry, potažmo elektrických domů proto nelze ignorovat.

Funkcionalistická řeč zářivých elektrických domů dnes ovládá pražské ulice. Slovo zářivé je zde použito jako ekvivalent dobového stavebního nadšení, ale také doslovně, neboť materiály užívané v této době opatřovaly město třpytem kabřincových obkladů, leskem skla a oceli, a světlem z neonových reklam. Zářivý je také samotný fakt, že tyto obytné domy vnesly Le Corbusierovy myšlenky do prostoru středoevropského historického města. Elektrické domy tak svým dílem přispěly ke slávě českého funkcionalismu. Jejich reprodukce najdeme v zahraničních časopisech a knihách o bydlení; doba zkrátka přála život v rušném centru města. V Praze se aktivně stavěly luxusní elektrické domy, které tak obohacovaly městskou architekturu o nové tvarosloví a materiály. Horizontální okna, obklady, vícebarevné fasády, ploché střechy, terasy, arkýře, loggie, kameny, ocel, sklo – to vše vedle nájemních domů s tradičním schématem uliční fasády a historizujícími prvky je nesmírně výrazné. Domy obohatily město o nový životní styl – život v elektrizovaném bytě byl pohodlnější, zajisté zdravější a co nejvíce se snažil připodobnit pobytu na periférii.

V současnosti je funkcionalismus i jeho odnože velmi dobře přijímán, důkazem může být i zmiňovaná Rezidence Flóra, která si pro svoje účely luxusního bydlení nevybrala novostavbu, ale zástupce funkcionalistické architektury proto, aby potenciálním zákazníkům nabídla něco populárního. Ačkoliv se právě zde jedná o rekonstrukci s větším zásahem, než bylo nutné, sází Rezidence na historii, kterou zmiňuje hned na několika místech svojí inzerce. I bývalé nájemní domy Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Holešovicích v současnosti jistým způsobem používají svou populární historii. Je tomu tak například v logu a celkovém vizuálním stylu kina Bio Oko vycházející z hexagonu, který rámoval reproduktor systému zvonků v přízemí domů středové části bloku.

Snaha uchopit pojem elektrických domů, vysvětlit jej a najít jeho původ i užívání v dobové a současné teorii, přinesla několik možností jak se k názvu elektrických domů postavit. Jedná se o označení z dnešního pohledu zavádějící, ale dobově užívané. Z počátku éry elektrických domů každá z novostaveb upozorňovala na fakt, že se řadí právě k tomuto typu domů. Jedná se ale spíše o ono progresivní vybavení než o samostatnou architektonickou větev, která by vykazovala jiné prvky než běžná architektura své doby. Je tedy téměř nemožné odlišit na první pohled elektrické domy od dalších soudobých realizací. Vzhledem k tomu, že se parovody s rozvodem vysokotlaké páry ohřívané v elektrárně přímo elektrickým proudem nacházely v této době pouze v Holešovicích, nemůžeme očekávat plně elektrizované domy mimo tuto oblast. Elektrické domy v jiných čtvrtích jsou doplněny o ústřední topení s vlastním kotlem na pevné palivo. Jejich vizualita (vnitřní i vnější) a ostatní technické vybavení však vycházejí ze vzoru prvních elektrických domů v Holešovicích z roku 1932 a jejich následovníků, kteří jednotlivé prvky zdokonalovali. Popularitu elektrických domů zvedly zveřejněné statistiky o spotřebě z roku 1934, což přineslo následné elektrické nadšení. Rok 1935 a zvláště pak 1936 přinesl doslova stavební boom, takže velká většina holešovických (i jiných pražských) elektrických domů může sdílet tuto dataci. Největší ikony však byly postaveny až mezi léty 1937 - 1939, což také podpořil příznivý technický vývoj na poli bytových doplňků a spotřebičů. Kromě obytných domů s kinem Bio Oko mezi tyto ikony nepochybně patří práce Evžena Rosenberga, Emanuela Hrušky a Jana Gillara v Holešovicích. U progresivních realizací v jiných částech Prahy je však příslušnost k danému „druhu architektury“ sporná.

Z výše zmíněných důvodů by bylo dobré přiklonit se spíše k častěji užívanému názvu „luxusní nájemní domy“, který reflektuje jak své architektonické vlastnosti, tak hodnotu pokrokového vybavení. Elektřina - jako dobový symbol luxusu je pak v tomto označení již nepochybně obsažena. Úvodní polemika o striktním dělení na plně a částečně elektrizované domy a následné váhání nad příslušností některých staveb k tématu, by pak už nebyla nutná. Přesto by si určité nadstandardní plně elektrizované nájemní domy označení „elektrické“ zcela zasloužily, ale vznikl by tím zbytečný poddruh či malá skupina a to (jak bylo mnohokrát zmíněno) výhradně na území Holešovic, kde se také samotný název zrodil.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Seznam použité literatury

BENEŠOVÁ Marie: Česká architektura v proměnách dvou století, 1780-1980, Praha, 1984

FOLTÝN Ladislav: Slovenská architektura a česká avantgarda 1918-1939

HOROVÁ Anděla (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění – dodatky, Praha 2006

HRŮZA Jiří: Urbanismus světových velkoměst, I. díl, Praha, 2003

JANÁK Pavel: Sto let obytného domu nájemného v Praze, Praha 1933

KOULA Jan Emil: Nová česká architektura a její vývoj ve XX. Století

KOULA Jan Emil: Obytný dům dneška. Praha 1931

LAHODA Vojtěch/ NEŠLEHOVÁ Mahulena/ PLATOVSKÁ Marie/ ŠVÁCHA Rostislav/

BYDŽOVSKÁ Lenka (eds.): Dějiny českého výtvarného umění (IV/2) 1890/1938, Praha 1998

LÉŚNIKOWSKI Wojciech (ed.): East European modernism, architecture in Czechoslovakia, Hungary and Poland between the Wars 1919 – 1939, New York/Hong Kong, 1996

LISKOVÁ Jarmila: Nájemný dům v současné výstavbě velké Prahy, Praha 1935

LUKEŠ Zdeněk: Praha moderní, velký průvodce po architektuře, 1900-1950/ Historické centrum, Praha/Litomyšl, 2012

LUKEŠ Zdeněk: Praha moderní, velký průvodce po architektuře, 1900-1950/ Levý břeh Vltavy, Praha/Litomyšl, 2012

LUKEŠ Zdeněk: Splátka dluhu, Praha 2002

TEYSSLER/KOTYŠKA: Technický slovník naučný, díl VIII., Praha 1932, 607

MALÁ Alena (ed.): Slovník českých a slovenských výtvarných umělců, 1950 – 2008, 19. díl, Ostrava 2008

NOLL Jindřich, SVOBODA Jan E.: Praha 1919-1940, Praha 2000, 142-143

NOVÝ Otakar: Česká architektonická avantgarda, Praha, 1998

ŠLAPETA Vladimír: Český funkcionalismus, Brno 2004

ŠVÁCHA Rostislav: Od moderny k funkcionalismu: proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století, Praha 1995

TOMAN Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců, svazek 2., Praha, 2000³

Vladimír 518, MATOUŠEK Jan, VINGLEROVÁ Markéta: Město = Médium, Praha 2012

VLČEK Pavel (ed.): Umělecké památky Prahy, Velká Praha, A/L, Praha 2012

YORKE F. R. S. / GIBBERD Frederick: The Modern flat, Londýn, 1948²

Kolektiv autorů: Ústřední budova Elektrických podniků hlavního města Prahy, Praha, 1935

Ottův slovník naučný/ Díl osmnáctý, Navary - Oživnutí, Olomouc, 1999

Seznam pramenů

Stavební archiv Prahy 1: Jungmannova 737/16, Nové Město

Stavební archiv Prahy 3: Jičínská 2348/10, Vinohrady

Stavební archiv Prahy 7: Milady Horákové 462/22, Františka Křížka 461/11, 460/13, Heřmanova 457/41, Holešovice

Rozhovory

MACHÁČEK Stanislav: osobní rozhovor se synem původního majitele a stavebníka, pana St. J. Macháčka, 14. 7. 2014

SVITÁKOVÁ Olja: osobní rozhovor s provozní kina Bio Oko, 15. 6. 2014

Seznám použitých článků

- FIŠER Jaroslav: Elektrárna doma, in: Architektura, I. ročník, 1939, 82
- GILLAR Jan: Obytný nájemný dům, in: Stavitel, XVI., 1937/1938, 4 - 9

- GROESCHL V.: Projekty osvětlovacích zařízení v novostavbách, in: Stavitelské listy, XXXII., 1936, 248 – 250
- GUZIK Hubert: „Líná Zuzanka“- avantgarda, ženy a taylorismus v československé domácnosti, in: Umění, LII/3, 2004, 247 – 260
- HANNAUER Karel: Denní světlo jako konstruktivní činitel architektonického prostoru, in: Architekt SIA, 1941, 184 - 189
- HAVLÍČEK Josef: Projekt nájemního domu pana B. J. H., in: Architekt SIA, XXXIX/4, 1940, 63
- JELÍNEK J.: Ústřední topení, in: Architekt SIA, XXXII/5, 1933, 103
- JECH František: Obchodní a obytný dům v Jungmannově tř., in: Stavba XIV/11, 1938, 177, 189
- KOPECKÝ Václav: Nájemný dům v Praze XII., in: Architektura, II. ročník, 1940, 61 – 62
- KRCH V.: Nehlučné vodovody, in: Architekt SIA, XXXIII/8, 1934, 131 - 133
- LISKOVÁ Jarmila: Nájemný dům v současné výstavbě Velké Prahy, in: Architekt SIA, XXXIV/5, 1935, 58 – 61; XXXIV/6, 1935, 88 – 95; XXXIV/7, 1935, 98 - 102
- MALÝ Ctibor: Přínos Elektrických podniků hlavního města Prahy pro město po stránce výstavby, in: Architektura, ročník II – 1940, Praha, 89 - 91
- OBRTL Vít: Technický popis novostavby obytného domu Ústřední jednoty hospodářských družstev v Praze II., in: Architektura 1939, I. ročník, 125 - 127
- PERGLER F.: Topení elektřinou, in: Architekt SIA, XXXII, 1933, 101 – 102
- PODZEMNÝ Richard F.: Technický a dispoziční popis Zemské banky v Praze-XIX, in: Architektura, 1939, I. ročník, 9 - 15
- STARÝ Oldřich: Poznámky k dispozicím nájemních domů s velkou hloubkou zastavění, in: Architektura, II. ročník, Praha, 1940, 60
- STOCKAR-BERNKOPF Jaroslav/ ŠOLC Josef: Činžovní domy Pensijního fondu zaměstnanců Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze VII, in: Architektura, ročník II, 1940, 207 – 208
- VANČURA Jaroslav: Nájemný dům v Jičínské ulici v Praze XII., in: Stavitel, XVI., 1937/1938, 117 - 119

- VANČURA Jiří: Některé zkušenosti s obklady, zejména keramickými, in: Architekt SIA, XLIII/6, 1944, 125 – 135
- Revue architektonických časopisů, in: Styl, 1934, XIX/5-6, 93 - 99
- Autor neuveden: Řešení osvětlení dle zásad světelné techniky, in: Architekt SIA, č. XXXIII/2, 1934, 31 - 32
- M. B. (autor nedohledán): Novodobé izolace ve stavebnictví, in: IV. Samostatná příloha Stylu, XV-XVI, in: Styl, XVIII/6-7, 1934
- J. R. (autor nedohledán): Elektrizované domy v Praze, in: V. samostatná příloha Stylu, XXI – XXII, in: Styl, ročník XIX, 1934
- Winchesetr Court, Kensington, in: The Architects' journal, January, vol. 83, 1936, 167
- Autor neuvede: Jak se vyvíjí elektrisace domácnosti ve Velké Praze, in: Stavba XIII/8, 1936, 126
- Autor neuveden: Elektrický Obytný a kancelářský dům v Praze- Holešovicích, in: Stavba XIII/8, 1936, 137
- Autor neuveden: Novostavby obchodních a činžovních domů Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky Československé v Praze VII, in: Stavba XIV/11, 1938, 202
- Autor neuveden: Jednotné řešení obytného bloku na Letné u Vodárny, in: Architekt SIA, XXXVIII/3, 1939, 37 – 41
- Autor neuveden: zpráva o novostavbě nájemních domů Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky pro Čechy a Moravu, in: Architekt SIA, XXXIX/4, 1940, 61
- Autor neuveden: Projekt nájemního domu p. B. J. H., in: Architekt SIA, XXXIX/4, 1940, 62 – 63

Seznam internetových zdrojů

http://www.rezidenceflora.cz/wp-content/uploads/2013/08/technicky_popis.pdf,

vyhledáno: 11. 7. 2014

<http://www.rezidenceflora.cz/>, vyhledáno: 11. 7. 2014

<http://www.ppas.cz/sites/default/files/U%20Plyn%2004%202013.pdf>, vyhledáno: 30. 3.

2014

<http://www.divadloschod.cz/val.atheny/?id=osobnosti&what=V>, vyhledáno: 27. 7. 2014

8. SEZNAM VYOBRAZENÍ

- 1 - Emanuel Hruška - Elektrický Obytný nájemní a kancelářský dům 1936, fotoarchiv autorky
- 2 - Le Corbusier – Immeuble Porte Molitor, Paříž,
<http://www.worldarchitecturemap.org/buildings/immeuble-porte-molitor>, vyhledáno: 10. 8. 2014
- 3 - topné těleso umístěné u vnitřních zdí, Františka Křížka 15, Holešovice, fotoarchiv autorky
- 4 – kancelářský dům s dílnami a garážemi ve dvoře, fotoarchiv autorky
- 5 – Obytný a obchodní dům pana St. J. Macháčka, fotoarchiv autorky
- 5 - Obytný a obchodní dům pana St. J. Macháčka, fotoarchiv autorky
- 6 – detail reklamní římsy s neonovým podsvícením, dnešní stav - Obytný a obchodní dům pana St. J. Macháčka, fotoarchiv autorky
- 7 – dvevní štítky - Obytný a obchodní dům pana St. J. Macháčka, fotoarchiv autorky
- 8 - schodiště obytného domu; schodiště kancelářského domu pana St. J. Macháčka, fotoarchiv autorky
- 9 - domy Jaroslava Vančury a Rudolfa Winternitze, fotoarchiv autorky
- 10 - severní průčelí - Dům Huga Bondyho, fotoarchiv autorky
- 11 - detail použitých materiálů, schodišťová hala - Dům Huga Bondyho, fotoarchiv autorky
- 12 - schodiště - Dům Huga Bondyho, fotoarchiv autorky
- 13 - okno/světlík - Dům Huga Bondyho, fotoarchiv autorky
- 14 - současný stav vestibulu - Rezidence Flóra - Dům Huga Bondyho, fotoarchiv autorky
- 15 - Obytný blok na Letné, jednotná fasáda - Josef Havlíček, 1936 – 1938, in:
http://www.lidovky.cz/foto.aspx?r=ln-bydleni&c=A121008_160046_ln-bydleni_ter&foto=TER466e69_Celek_z_plAnA_.jpg, vyhledáno: 1. 8. 2014
- 16 - stavební fáze - Obytné domy Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Archiv stavebního úřadu Prahy 7
- 17- balkony, Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka, fotoarchiv autorky
- 18 – půdorys ustupujícího patra, detail koupelny - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 11, Archiv stavebního úřadu Prahy 7
- 19 - detail keramického obložení, Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Heřmanova ulice, fotoarchiv autorky

- 20 - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7 - Ulice Františka Křížka, pohled od jihovýchodu, fotoarchiv autorky
- 21 - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7 - ulice Milady Horákové, fotoarchiv autorky
- 22 - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7 - nároží ulic M. Horákové a Fr. Křížka, fotoarchiv autorky
- 23 – nároží obytného domu, Dukelských Hrdinů a Na Ovčínách, fotoarchiv autorky
- 24 - detail ze strojovny - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Františka Křížka 15, fotoarchiv autorky
- 25 - detail ze strojovny, rozvody do jednotlivých domů - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 15, fotoarchiv autorky
- 26 - odstavený vzduchový filtr - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 15, fotoarchiv autorky
- 27 - detail originálního parapetu - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 15, fotoarchiv autorky
- 28 - předepírací vany - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Heřmanova 41, fotoarchiv autorky
- 29 - kulisový sušák - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Heřmanova 41, fotoarchiv autorky
- 30 - šachta na shoz drobného odpadu - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 15, fotoarchiv autorky
- 31 - detail - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 15, fotoarchiv autorky
- 32 - schodiště - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 15, fotoarchiv autorky
- 33 - zvonky - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 15, fotoarchiv autorky
- 34 - detail podlahové mozaiky na chodbě - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, fotoarchiv autorky
- 35 - dveřní štítky - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, fotoarchiv autorky
- 36 - schránka uvnitř bytu - Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 15, fotoarchiv autorky
- 37 - systém otevírání balkonových dveří "ZEUS"- Obytný blok Penzijního fondu zaměstnanců Národní banky v Praze 7, Fr. Křížka 15, fotoarchiv autorky

38 - obytný dům na Avenue de Versailles, Paříž, in: <http://structurae.info/structures/data/index.cfm?id=s0044588>, vyhledáno: 28. 7. 2014

39 - Atrium House – Budapešť, in: <http://richpoi.com/cikkek/kultura/atrium-mozi---merlin-szinhaz.html>, vyhledáno: 28. 7. 2014

40 - Winchester Court – Kensington, in: <http://www.rightmove.co.uk/property-for-sale/property-32918449.html>, vyhledáno: 28. 7. 2014